

Arhivele Bistriței

Anul II, Fascicula 1 (5)

**Mihai Viteazul,
apărător al creștinătății**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

ARHIVELE BISTRITEI

ANUL II, FASCICULA 1(5)

MIHAI VITEAZUL, APĂRĂTOR AL CREȘTINĂȚĂȚII

Seria: *Istorie – Societate – Cultură*

**Tipărită cu sprijinul
Bibliotecii Județene „George Coșbuc”,
Bistrița-Năsăud**

**Fascicula cuprinde conferințele susținute
în ziua de 22 noiembrie 2016,
La Biblioteca Județeană „George Coșbuc”, Bistrița-Năsăud**

MIHAI VITEAZUL, APĂRĂTOR AL CREȘTINĂȚII

**COORDONATOR:
MIRCEA GELU BUTA**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2017

Referenți științifici:

Adrian Onofreiu, doctor în Istorie;

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Lucian Vaida, doctor în Istorie;

Muzeul Grăniceresc Năsăudean, Năsăud

ISBN 978-606-37-0128-3

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958

© 2017 Coordonatorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace,
fără acordul coordonatorului, este interzisă și se pedepsește conform
legii.

Redactare: Camelia-Ionela Strungari

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu, nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

„Il Valacco”

MIRCEA GELU BUTA*

Ca notă generală a istoriei noastre din veacul al XVII-lea rămâne acea frumoasă și trainică legătură ce s-a înjghebat pe teren bisericesc între românii ardeleni și între cei din Principate, încă din cursul veacului anterior, pentru a-și primi, la 20 mai 1595, prin Tratatul încheiat între Mihai Viteazul și Sigismund Báthory, următoarea confirmare: „*Toate bisericile românești din țara Măriei sale lui Sigismund Craiul vor fi sub judecata și despusul (sub jurisdictione vel dispositione) Mitropolitului din Târgoviște, după dreptul bisericesc și orânduiala țării aceleia*”¹.

Unitatea națională pe care Mihai reușise s-o realizeze doar o clipă, eliminând pentru prima dată barierele politice medievale care fragmentau poporul român în trei formațiuni statale diferite, a rămas să dăinuiască un secol întreg pe teren bisericesc. Faptul că domnitorul a avut înțelepciunea să intre în „Liga Sfântă”, adică în lupta antiotomană, i-a asigurat lui Mihai Viteazul o prezență activă în diplomația europeană. El începe să fie cunoscut și apreciat din Spania până în Rusia moscovită, din Italia până în Scandinavia, iar literatura vremii începe să-l identifice cu numele poporului său. Pentru contemporani, „Il Valacco” avea un sens precis: era însuși Mihai Vodă².

* Prof. Dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: butamircea@yahoo.com

¹ Nicolae Iorga, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul ca întemeietori ai Bisericii românilor din Ardeal*, p. 34, în Ioan Lupaș, „Când începe istoria noastră politică?”, Rev. „Luceafărul”, anul XIII, nr. 9/1914, pp. 261–264.

² Reproducem o mărturie deosebit de sugestivă din veacul al XVII-lea: „... in suo Wallachus nomine, nomen ac memoriam mortalibus refricabat coelestis castrorum Dusci, Archangeli Michaëlis...”, în Joannes Bisselius S.J., *Aetatis nostrae gestorum eminentium Medulla historica*, Ambergae, 1675, p. 97; vezi și Al. Papiu Ilarian, *Tesaurul de monumente istorice pentru România*, p. 137, apud Adolf Armbruster,

Grație acestei împrejurări, a putut Biserica românească din Ardeal să fie susținută de principii de peste munți, precum Șerban Cantacuzino (1640–1688), Constantin Brâncoveanu (1654–1714) ș.a. În gândul acestor slăviți voievozi trăia atât de vie și puternică conștiința unității naționale, întruchipată prin Biserica Ortodoxă, încât, uitând că între Ardeal și Țara Românească stau ținute anumite granițe, ei privegheau soarta românilor ardeleni cu aceeași dragoste și cu același simț de datorie creștinească și națională ca și pe a supușilor de sub imediata lor stăpânire³.

Dacă până la domnia lui Mihai Vodă conștiința unității neamului era efemeră, unirea personală a lui Mihai avea să creeze un precedent pe care orice încercare de unificare se putea rezema și de la care își putea revendica legitimitatea. Din acest moment, conștiința unității neamului va deveni o permanență istorică, evidențiată prin două lupte majore din istoria românilor: eventul electoral din 1859 și Proclamația din 1918.

Veți vedea cât de multe lucruri convingătoare ne pot spune istoricii, pentru a înțelege cum lucrează Dumnezeu printr-un voievod, pe care evlavlia populară încearcă să-l așeze în rândul sfinților.

Permiteți-mi să vă mai spun un lucru: nu este nicio îndoială că Mihai Viteazul, ca și alți voievozi ai noștri, râvnitori și luptători pentru credință, dăinuie în conștiința poporului, care nu îndoiește că viața cuvioasă și sfințenia nu se câștigă atât de ușor, ci cu lacrimi multe și sudori grele. Iată de ce nu ne mai rămâne decât să spunem: „*Sfinte Mihai Voievod, roagă-te lui Hristos Dumnezeu pentru noi!*”.

Bistrița, 22 noiembrie 2016

Romanitatea românilor. Istoria unei idei, Editura Enciclopedică, București, 2012, p. 123.

³ Ioan Lupaș, *op. cit.*, p. 263.

Cuvânt de învățătură

*Domnule Academician Ioan-Aurel Pop,
Rectorul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca,*

*Părinte Președinte al Senatului
Universității „Babeș-Bolyai”, Ioan Chirilă,*

*D-le Prefect Ovidiu Frenț,
D-le Președinte al Consiliului Județean, Emil Radu Moldovan,*

*D-le Director al Spitalului Județean de Urgență Bistrița,
Mircea Gelu Buta,*

*Părinte Director al Bibliotecii Județene
„George Coșbuc” Bistrița-Năsăud, Ioan Pinteș,*

Preacucernici părinți și distinsă asistență,

Cuvântul meu e mai mult de natură duhovnicească, pentru că suntem siguri de faptul că D-l Rector Ioan-Aurel Pop ne va limpezi așa cum trebuie subiectul legat de Mihai Viteazul. Eu doar din punct de vedere duhovnicesc argumentez ceea ce se întâmplă astăzi. Apropiindu-se jubileul de 100 de ani de la Marea Unire și discutând cu inimosul director al Spitalului Județean, D-l Prof. Dr. Mircea Gelu Buta, dânsului i-a venit ideea că ar fi cazul să abordăm subiectul Mihai Viteazul într-un simpozion. De ce? Pentru că el este unul din simbolurile importante legate de unitatea neamului nostru, realizând-o pentru prima dată. Și cum este dânsul stăruitor, am și găsit această dată, când să abordăm, la Bistrița, subiectul în cauză. Sigur că în subsidiar era și un alt gând, dar care s-a pierdut de-a lungul anilor, pe care l-a abordat odinioară regretatul Mitropolit al Olteniei, Nestor Vornicescu, care era de părere că Mihai Viteazul ar trebui și canonizat.

Dacă este vorba să evocăm personalitatea spirituală a lui Mihai Viteazul, ne vom folosi de câteva argumente: unul dintre ele l-am luat

din cartea părintelui Niculae Șerbănescu, care efectiv se ocupă de Mihai Viteazul ca apărător al creștinismului și ca personalitate militară marcantă a neamului nostru. În cartea pe care a scris-o, acesta pomenește de momentul cunoscut de istorici, când domnitorul Țării Românești din acea vreme, socotindu-l pe Mihai Viteazul un eventual rival al lui, a trimis oșteni să-l ia de la Craiova, să-l aducă la București și să-l închidă. Și când veneau oștenii cu el pe actuala Cale a Victoriei, trecând pe lângă Biserica Albă, era zi de sărbătoare și în biserică era Liturghie. Părintele Șerbănescu relatează lucrul următor: *„Era adus pentru a fi pedepsit ca unul ce umbla după domnie. Fiind prins, este adus la București și, aici, trecând pe lângă Biserica Albă pe vremea Liturghiei, sufletul i se îndreptă plin de încredere către Dumnezeu, căutând la El un reazem mai puternic decât cel al oamenilor. Și Mihai s-a rugat armășeilor să-l lase să asculte Sfânta Liturghie. Lăsându-l, a intrat în biserică și, rugându-se, s-a făgăduit Sfântului Nicolae, fiind hramul bisericii, că de îl va mântui, să facă mănăstire în numele lui, precum a și făcut”*. Biserica Mihai Vodă, pe care a pomenit-o părintele Director Ioan Pinte, acest hram îl are, Sfântul Nicolae.

Vă mărturisesc că, la începutul preoției mele, am fost păstor în Parohia Turda Fabrici, iar zona unde a fost martirizat Mihai Viteazul era în parohie. Unul dintre bătrânii dascăli, care odinioară fusese și inspector școlar județean, a preluat de la înaintașii lui, după tradiția populară orală, relatarea că Mihai Viteazul atât de mult a citit Psaltirea în lungile lui campanii militare, încât o știa pe dinafară. Un alt argument legat de viața spirituală a voievodului ni-l dă tot Niculae Șerbănescu: la un moment dat, pregătind campania de luptă împotriva turcilor, sigur că nu putea numai cu slabele lui puteri, astfel că s-e adresă împăratului care domnea atunci, când de la Praga, când de la Viena. Se adresă lui Rudolf și îi argumentă că el ar fi putut duce zile bune dacă ar fi plătit tribut turcilor, dar dacă a ridicat paloșul, a făcut-o pentru întreaga creștinătate. Repetă acest lucru într-o scrisoare pe care i-o adresă lui Potocki, starostele Cracoviei. Citesc din această scrisoare pe care ne-o redă în cartea lui părintele Niculae Șerbănescu: *„Aș fi foarte bucuros ca și domniile*

voastre să fie împreună cu noi, căci dacă veți fi, această nădejde am, că păgânii vor fi sub picioarele și sub sabia creștinilor, iar dacă nu veți fi, socotește și domnia ta că sunt foarte slab și învăluit, să nu dea Dumnezeu ca acei păgâni să învingă, căci se vor răspândi peste tot, căci eu n-am avut de la turci nicio greutate sau vreo nedreptate, dar ceea ce am făcut, toate le-am făcut pentru credința creștinească, văzând eu în fiecare zi ce se întâmplă cu bieții creștini. M-am apucat să ridic această mare greutate cu această țară săracă a noastră, ca să fac un scut al întregii lumi creștine”.

Nici astăzi lumea creștină nu stă prea bine și poate că, dacă ar fi un Mihai, cu voce de tunet, i-ar mai face pe cei ce chivernisesc problemele publice astăzi, în Europa și în toată lumea, să se gândească mai cu atenție la binele oamenilor. Mihai vedea salvarea prin unitatea tuturor creștinilor împotriva răutăților care veneau asupra noastră.

Datorită faptului că ne apropiem de marele jubileu al Unirii, iar Mihai este simbolul unității noastre naționale, tot ceea ce se leagă de numele lui ar trebui pus în valoare.

Domnul Drăguț, la a cărui înmormântare am participat, zicea că a pierit și biserica din Lujerdiu, după cum ne-a citit Părintele Ioan Pinte. Biserica din Lujerdiu n-a pierit, numai că este într-o stare deplorabilă. Acum, să mă folosesc de cuvintele lui Caragiale: fondurile Ministerului Culturii, pe care le dedică acestor monumente, „sunt sublime, dar lipsesc cu desăvârșire”. Adică biserica din Lujerdiu, dacă a rămas în picioare, ar trebui salvată, pentru că este un simbol. Sigur că oamenii de acolo au biserică nouă în sat și nu sunt în stare să restaureze un monument istoric, dar cred că dacă și-ar pune foarte serios problema cei ce sunt responsabili, ne-ar putea da o mână de ajutor, ca la marele jubileu, să o vedem restaurată, măcar pe aceea. Sunt multe alte monumente care așteaptă să fie restaurate...

În încheiere, doresc să mai adaug ceva, tot de natură emoțională. Nu au conștiința faptului că Mihai Viteazul ar fi sfânt călugării de la Mănăstirea Simonos Petras din Sfântul Munte, ctitorită în veacul al treisprezecelea de un cneaz sârb, care a ars și a fost rezidită în veacul

al XVI-lea de către Mihai Viteazul, însă apreciez corectitudinea celor ce conduc mănăstirea, pentru că și în trapeza cea mare, și în biserică l-au pictat pe Mihai Viteazul la loc de cinste, așa că au conștiința că este ctitorul mănăstirii lor.

Oricum, noi îl felicităm pe D-l Director Mircea Gelu Buta că a organizat simpozionul de astăzi și le mulțumim celor ce vă vor spune lucruri mai frumoase decât cele ce v-am spus eu, că ați venit astăzi aici și mulțumim gazdei noastre, așa cum am spus la început, D-lui Președinte al Consiliului Județean, care ne-a primit în această bibliotecă minunată, ca să ne desfășurăm simpozionul. Bine v-am găsit!

† **ANDREI**

*Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului,
Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului*

Mihai Viteazul și Transilvania

IOAN-AUREL POP*

1. Unitatea și identitatea românească medievală

Istoriografia română, de-a lungul vremii, a legat într-un fel sau altul scurta stăpânire a lui Mihai Viteazul în Transilvania de unitatea românească. În anii din urmă, cum era și firesc până la un punct, s-a manifestat o reacție istoriografică de negare a unității românești medievale, după cele aproape două decenii comuniste de exacerbare a sentimentului național. Orice manifestare oficială, înainte de 1989, se derula de pe pozițiile „permanenței, unității și continuității” românilor, cel puțin „de la Burebista încoace” sau „de două mii de ani”, ca și cum antecesorii nu ar fi avut altceva în minte decât cum să construiască o Românie ideală și s-o transmită urmașilor. Mihai Viteazul a ocupat un loc central în această imagine contrafăcută a edificiului național, deoarece țara asupra căreia domnise o clipă, pe la 1600, corespundea în linii mari cu România creată în epoca modernă.

Totuși, despre unitatea medievală și modernă timpurie a românilor și chiar despre „principele unificator” Mihai Viteazul nu s-a scris doar sub comunism, ci cu mult înainte și nu numai de către autori români. Ba, la început, din secolul al XIII-lea până în secolul al XVI-lea, au fost aproape exclusiv străinii care s-au referit la această unitate și identitate românească, constatată de ei în mod concret și relevată pentru ei chiar de către unii etnici români. Natural, au invocat-o și românii înșiși, direct sau indirect, de la Ștefan cel Mare (cel care numea țara românilor de

* Ioan-Aurel Pop, Acad. Prof. Univ. Dr., Rectorul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: rector@ubbcluj.ro

la sud de Carpați *l'altra Valacchia*, fiindcă prima țară românească era pentru el chiar țara lui, Moldova), Nicolaus Olahus, Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino Stolnicul sau Dimitrie Cantemir, până la reprezentanții Școlii Ardelene, la romantici și neoromantici, la toți marii istorici și oameni de cultură ai secolului al XX-lea. Un vajnic „apărător” al unității istorice românești a fost chiar Nicolae Iorga, cel mai important istoric român. Acesta explica, la începutul secolului al XX-lea, un sens al noțiunii de *Țară Românească* „pe care foarte mulți l-au uitat și unii nu l-au înțeles niciodată”¹: „În timpurile cele mai vechi, românii nu făceau nici o deosebire în ceea ce privește ținuturile pe care le locuiau; pentru dâșii, tot pământul locuit de români se chema Țara Românească. Țara Românească erau și Muntenia și Moldova și Ardealul și toate părțile care se întindeau până la Tisa chiar, toate locurile unde se găseau români. N-aveau câte un nume deosebit pentru deosebitele ținuturi pe care le locuiau și toate se pierdeau pentru dâșii în acest cuvânt mare, covârșitor și foarte frumos de: Țară Românească”². Granițele de stat în Evul Mediu – considera marele istoric – au fost „de formațiune feudală” și au însemnat „împărțirea Țării Românești în două domnii și, alături, o stăpânire străină”³. Dimitrie Cantemir spunea cam același lucru în jurul anilor 1700, ca și Șerban Papacostea, la finele secolului al XX-lea, când scria despre „aspirația latentă dacă nu chiar misiunea cuprinsă în denumirea asumată de Țara Românească, aceea anume de a reconstitui unitatea poporului al cărui nume îl purta”⁴.

În mai toate aceste referiri – foarte serios argumentate de către istorici profesioniști – unitatea politică românească, înfăptuită relativ târziu, a fost legată, într-un fel sau altul, de numele lui Mihai Viteazul. Același Nicolae Iorga, scria că, după 1600, „nici un român n-a mai putut gândi unirea fără uriașa lui personalitate (a lui Mihai Viteazul –

¹ Nicolae Iorga, *Români și slavi. Români și unguri. Două conferințe ale Institutului pentru studiul Europei Sud-Orientale*, București, 1912, pp. 9–10.

² Idem, *Ceva despre Ardealul românesc*, București, 1907, p. 1.

³ Idem, *Istoria Românilor*, vol. II, București, 1936, p. 295.

⁴ Șerban Papacostea, *Geneza statului în evul mediu românesc*, Cluj-Napoca, 1988, p. 145.

n. a.), fără paloșul sau securea lui ridicată spre cerul dreptății, fără chipul său, de o curată și desăvârșită poezie tragică”. Apare tot mai clar, chiar și pentru cei neavizați, că verbul înflăcărat al marelui istoric invocat mai sus nu poate servi drept îndreptar absolut pentru căutătorii adevărului din trecut. Nicolae Iorga a trăit în epoca renașterii naționale românești, a înfăptuirii statului național unitar, a fost un protagonist al scenei politice de-atunci și a rămas profund marcat de timpul său. Aceeași observație este valabilă și pentru mulți alți specialiști de marcă, preocupați de unitatea istorică a românilor. Dar nu pentru toți și nu pentru autorii neromâni care au remarcat și argumentat această unitate, latinitatea și chiar continuitatea de locuire a daco-romanilor și românilor în spațiul vechii Dacii. Cu alte cuvinte, în noianul de verbe înaripate și de exagerări, trebuie să fie un nucleu de realitate, de adevăr, de la care s-a plecat. Acest nucleu nu poate și nu trebuie obturat, pus între paranteze sau negat, cum se încearcă uneori, sub diferite pretexte, astăzi. Cei mai serioși specialiști nici nu au făcut și nu încearcă nici astăzi să facă acest lucru.

2. Mihai Viteazul, Creștinătatea și Transilvania înainte de 1599

Mai delicată rămâne chestiunea lui Mihai Viteazul, principe al Țării Românești (1593–1601), trăitor la cumpăna unor secole și chiar epoci, atunci când istoricii simt că se manifesta „amurgul evului mediu” – după fericita expresie a lui Johan Huizinga – pe fondul preludiului lumii moderne. Se poate pune, firește, cu legitimitate, întrebarea referitoare la legătura lui Mihai Viteazul cu unitatea românilor, ca și cea privitoare la relația principelui român cu Transilvania. Dacă întrebarea dintâi iese oarecum din cadrele lucrării de față, dar are tangență incontestabilă cu ea, cea de-a doua este capitală, de aceea se va formula un răspuns la aceasta din urmă. Aceasta și pentru că istoricii maghiari, scriind despre Transilvania, nici nu menționează de multe ori numele lui Mihai

Viteazul sau îl pomenesc vag, ca pe un aventurier straniu, eventual cu un anumit rol în așa-zisul „Război de 15 Ani” (1591–1606), în timp ce istoricii români – cei mai mulți – insistă copios asupra stăpânirii transilvane a principelui român, asupra antecedentelor și, mai ales, asupra urmărilor acestui episod.

Mai întâi, pentru a lămuri chestiunea, trebuie relevate faptele, iar acestea arată fără puțință de tăgadă, legătura directă, indisolubilă dintre Mihai Viteazul și istoria Transilvaniei, cel puțin între anii 1599 și 1601, dacă nu chiar imediat după preluarea de către acesta a domniei Țării Românești, în 1593. În acel timp, domnea în Transilvania familia Báthory, mai precis Sigismund Báthory (principe al țării în patru rânduri: 1581–1597; 1598–1599; 1601; 1601–1602), un personaj interesant, dar fără vocație de conducător, oscilând între cariera politică și lumea monahală, influențabil, orgolios și dornic de mărire. Pe fondul crizei Imperiului Otoman, el s-a încumetat să adere la Liga Sfântă, susținută fervent de Habsburgi, care, dincolo de invocarea formală a idealului creștin, doreau să-și lărgască posesiunile spre est și sud-est și să continue Contrareforma, mai exact întărirea catolicismului printre protestanți și printre ortodocși, după preceptele tridentine. La alianță au mai aderat Spania, Veneția, Statul Papal (inițiatorul formal al tuturor alianțelor creștine), ducatele Mantova, Toscana și Ferrara, precum și Transilvania, Țara Românească și Moldova. În februarie 1594, Sigismund Báthory a încheiat un tratat cu imperialii, în vederea luptei antiotomane, iar în august, același an, dieta este obligată de principe să aprobe desprinderea Transilvaniei din orbita Imperiului Otoman. De altfel, anumiți emisari ai Sfântului Scaun soseau cam atunci în Transilvania și Moldova, iar mai apoi în Țara Românească, pentru a le atrage în coaliția creștină. La 8 noiembrie 1593, papa Clement al VIII-lea semnează mai multe breve către principii români, către cel transilvan, regele polon, căpitanul cazacilor, invitându-i pe toți, printr-un text identic, să se alăture ligii, în contextul necesității luptei antiotomane. Documentul adresat principelui Țării Românești conține, totuși, un fragment inexistent în celelalte breve: „Iar despre tine am auzit că ești un suflet mare, și despre poporul tău am aflat că

sunteți descendenți din strămoși latini și italici”, ceea ce presupune – adaugă Sfântul Părinte – ridicarea la nivelul gloriei pomeniților înaintași și alăturarea la gruparea antiotomană⁵. În instrucțiunile date solului papal (croatul Alexandru Komulovic), papa cere, textual, „să li se amintească (atât muntenilor, cât și moldovenilor) de faptul că sunt o colonie de italieni” și că trebuie să lupte de partea Ligii Sfinte, pentru a nu vărsa „sângele propriilor lor rude”⁶. De altfel, din alte surse se știe că Mihai Viteazul își îndemna oștenii „să se poarte vitejește, atât pentru cinstea lui Christos, pentru care se luptau, cât și pentru mărirea națiunii lor și a celei a romanilor, din care făceau mărturisire că descind” (*per la gloria della loro natione et di que’ Romani, da cui facevano professione di discendere*)⁷. Cu alte cuvinte, unii români știau și se mândreau că se trag din romani, mobilizându-se la acțiune în numele originii lor ilustre, iar mulți străini se foloseau de acest lucru, de sensibilitatea specială a românilor în legătură cu strămoșii lor.

În paralel cu solii papali, acționa și negustorul raguzan Giovanni Marini Poli, din partea împăratului romano-german Rudolf al II-lea. În august 1594, răspundea și Moldova chemărilor occidentale, prin principele Aron Vodă Tiranul (1591–1592; 1592–1595), care se alia cu Habsburgii în lupta antiotomană. Mihai Viteazul își oferă și el serviciile de partea Ligii, refuză porunca marelui vizir Sinan Pașa de a participa, alături de oastea turcească, la ocuparea Transilvaniei și încearcă să își coordoneze acțiunile cu cele ale Transilvaniei și Moldovei, în vederea luptei antiotomane. Sigismund Báthory avea însă alte planuri în legătură cu Țările Române și cu participarea acestora la Liga Creștină. În virtutea unor vechi și caduce drepturi de suzeranitate ale suveranilor ungari asupra Țării Românești și Moldovei, ca și pentru a atrage exclusiv asupra sa gloria viitoarelor victorii antiotomane, principele transilvan voia ca participarea principilor români la Ligă să se facă prin mijlocirea sa, în

⁵ Hurmuzaki, III/1, p. 175.

⁶ Hurmuzaki, III/2, pp. 38–39.

⁷ Hurmuzaki, III/2, pp. 529–530.

cadrul unei confederații a Țărilor Române, pe fondul refacerii în folosul său a Daciei de odinioară. Ca urmare, în anii 1594–1595, Sigismund Báthory încheie înțelegeri cu domnii Moldovei și Țării Românești, care, cu voie sau fără voie, îi recunosc suzeranitatea. Astfel, colaborează Moldovei și Țării Românești în cadrul Ligii Sfinte se prefigura prin intermediul Transilvaniei. În acest context, încă din aprilie 1595, luând iluzia drept realitate, Sigismund se intitula într-un document, între altele, *Dei gratia, Transilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpiniae... princeps*. La scurt timp după emiterea acestui înscris, nemulțumit de alianța vasalică directă a lui Aron Vodă cu împăratul Rudolf al II-lea, principele transilvan l-a înlocuit pe pomenitul principe moldovean cu Ștefan Răzvan (mai-septembrie 1595), care recunoaște suzeranitatea patronului său. Faptul intra însă în contradicție cu interesele Poloniei, al cărui cancelar, Jan Zamoyski, cultivând adversitatea față de Habsburgi, l-a înlocuit în septembrie 1595 pe Ștefan Răzvan cu Ieremia Movilă.

Planurile principelui de la Alba-Iulia vor fi greu de îndeplinit nu numai în legătură cu Moldova, ci mai ales în privința Țării Românești. Mihai Viteazul nu era dispus la prea multe compromisuri, deși la 10/20 mai 1595, ierarhii și boierii săi au semnat la Alba-Iulia un tratat care limita prerogativele domnului Țării Românești, ajuns să fie un reprezentant (vasal) al principelui Transilvaniei la București. Principele Transilvaniei se angaja, în schimb, să acorde ajutor și ocrotire militară contra turcilor. Taxele locuitorilor Țării Românești și veniturile voievodului acesteia urmau să fie fixate de către dieta Transilvaniei. Mihai Viteazul nu mai avea, practic, autoritate asupra propriilor boieri, nu-i mai putea condamna la moarte fără aprobarea lui Sigismund și nu putea încheia nici un tratat internațional fără învoirea acestuia. Clauzele care limitau suveranitatea voievodului român sunt nu numai opera principelui de la Alba-Iulia, ci și a grupului de boieri care nu agreau politica centralizatoare și autoritară a lui Mihai Viteazul. Acesta nu s-a putut opune oficial și direct tratatului, fiindcă oștile otomane amenințau Țara Românească, iar colaborarea creștină în cadrul Ligii Sfinte era de importanță capitală. Aplicarea acestui acord s-a făcut însă, până la urmă, în termenii voiei și

impuși de Mihai Viteazul, fără atingerea prerogativelor sale princiare de către Sigismund. În plus, o clauză ecleziastică a tratatului de la Alba-Iulia era de mare importanță pentru unitatea bisericească a românilor, în sensul că Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei era reșezată oficial sub jurisdicția Mitropoliei Țării Românești, cum se pomenise din vechime, de pe vremea lui Mircea cel Bătrân (1386–1418). Faptul acesta nu restabilea numai o tradiție, dar prefigura și politica viitoare a lui Mihai Viteazul, deopotrivă în plan confesional și politic. În 1596, domnul de la București obținea aprobarea de a întemeia pe dealul de lângă cetatea Albei, nu departe de palatul princiar, o mănăstire ortodoxă românească, cu monahi din Țara Românească și Moldova. Ea va deveni sediul scaunului mitropolitan al Transilvaniei.

În prim-plan se afla însă pericolul otoman, confruntările directe cu Semiluna fiind iminente. Cu ajutoare din Transilvania și Moldova, dar mai ales cu propriile forțe din țară și cu mercenari din Balcani (sârbi, greci, bulgari, albanezi, vlahi), Mihai avea să obțină victorii strălucite, atât la nord, cât și la sud de Dunăre. Oștile ardelene (în frunte cu Albert Király, Moise Székely sau Petre Huszár) sunt pomenite în surse, alături de cele ale domnului român, în luptele cu turcii din anii 1594–1595. Prin victoriile obținute, Mihai a ferit Țara Românească de perspectiva ocupării sale de către Imperiul Otoman, i-a conservat statutul de largă autonomie, protejând și țările, și popoarele creștine din jur și justificând astfel pe deplin idealurile pentru care fusese creată Liga Sfântă. Firește, Creștinătatea era demult percepută ca o sumă de entități politico-statale și chiar de state naționale, cu interese distincte și adesea divergente, iar interesul național prima în raport cu idealul creștin general. Mihai Viteazul era un lider al timpului său și, ca și Ștefan cel Mare în urmă cu peste un secol, exprima clar convingerea că țara sa era o „poartă a Creștinătății”. În spiritul pragmatismului politic al Renașterii, principiile român concepe salvarea Creștinătății prin prisma țării sale, pe care nu o poate vedea sacrificată sub varii pretexte. Era clar pentru cei lucizi că Valahia era atunci primejduită nu doar de otomani, ci și de creștini: cealaltă țară românească, Moldova, nu mai era un aliat după

ce Polonia îl impusese la tron pe Ieremia Movilă și voia pace cu Poarta, chiar cu prețul supunerii; Sigismund Báthory voia să mențină Țara Românească în regim de vasalitate strictă și să se laude în Europa cu victoriile lui Mihai; Polonia, ostilă Habsburgilor și deci Ligii Creștine, visa să domine Moldova și Țara Românească, prin raporturi vasalice ori prin cucerire, sub pretextul fortificării țării „mai bine la Dunăre decât la Liov”. Spre a obține ajutoare de la vecinii poloni, Mihai a fost gata să se închine regelui de la Cracovia, dar nu a avut succes. Înconjurat de aceste forțe și interese ostile, principele român a fost obligat să găsească o soluție convenabilă pentru sine și, mai ales, pentru țara sa. Primul pas este făcut în legătură cu principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, a cărui suzeranitate este repudiată prin anii 1596–1597, odată cu eludarea și apoi anularea tratatului de la Alba-Iulia. Nu a fost foarte greu, mai ales că principele transilvan, indecis și oscilant, înfrânt de turci la Keresztes (1596), părea tot mai înclinat să renunțe la tron. A și făcut-o în 1597, puterea în Transilvania revenind comisarilor imperiali ai lui Rudolf al II-lea (1598) și soției sale, principesa Maria Criștierna (aprilie-august 1598). Ulterior, a revenit el însuși la tron (august 1598 – martie 1599). În martie 1599, ajunge să domnească la Alba-Iulia cardinalul Andrei Báthory, vărul lui Sigismund. Prelatul-principe, departe de a susține lupta antiotomană, avea să se pună de acord cu Ieremia Movilă și cu cancelarul polon Jan Zamoyski spre a-l înlătura de la domnie pe Mihai Viteazul, căruia avea să-i ceară chiar să părăsească țara.

Conștient de timpuriu de aceste evoluții, voievodul Țării Românești și-a luat măsuri de prevedere, gândindu-se serios la sporirea autorității sale politico-militare și teritoriale prin intervenții ferme în Moldova și Transilvania. Se pare că, la finele lui mai 1597, s-au purtat chiar tratative între Ștefan Jósika (nobil transilvan de origine română), cancelarul lui Sigismund Báthory, și Mihai Viteazul, cu scopul ca principele transilvan să abdice în favoarea voievodului român, cu acordul secret al imperialilor. Nereușind în această întreprindere, domnul român a plănuit, în iunie 1597, să atace Moldova, împreună cu Sigismund Báthory. Oastea română, ajutată de detașamentele ardelene comandate de Moise

Székely, era pregătită la Buzău spre a trece în Moldova, unde Ieremia Movilă trebuia înlocuit cu „domnișorul Marcu” (nepotul lui Mihai, fiul principelui Petru Cercel). Dar și planul acesta a trebuit amânat, pe fondul complicării raporturilor internaționale. Mihai a înțeles că avea nevoie de un înalt patronaj, de o forță redutabilă folosită drept scut, în vederea sporirii autorității sale, a creării unei stăpâniri puternice și a înfruntării Imperiului Otoman. După reglementarea raporturilor cu acest din urmă inamic, grație mijlocirii ambasadorului englez Edward Barton și patriarhului Meletie Pigas, Mihai și-a îndreptat atenția în secret, încă din 1597, spre imperiali. În octombrie 1597, sosea la Târgoviște Giovanni Marini Poli, solul împăratului Rudolf al II-lea, spre a trata cu Mihai chestiunea ajutoarelor de care era nevoie. Ceva mai târziu, în iunie 1598, s-a încheiat la Târgoviște un tratat între împăratul Rudolf al II-lea și Mihai Viteazul, pe linia vechilor raporturi de vasalitate, ținând seamă și de calitatea de rege al Ungariei pe care o avea suveranul de la Praga. Documentul prevedea: sprijinul „majestății sale imperiale” dat lui Mihai pentru lupta antiotomană și apărarea Țării Românești; garantarea domniei ereditare a familiei lui Mihai în Țara Românească; returnarea fugarilor trădători plecați din Țara Românească în Transilvania și Ungaria; libertatea comerțului negustorilor munteni în Transilvania și a celor ardeleni în Țara Românească; garantarea libertății religioase; cârmuirea țării fără nici un amestec din afară etc. Prin urmare, suzeranitatea otomană asupra Țării Românești era înlocuită cu „ocrotirea” împăratului creștin, prin garantarea autonomiei, a legilor și instituțiilor țării. În septembrie-octombrie 1598, domnul de la București, adevărat exponent al „Republicii Creștine” și al împăratului, a susținut cea mai puternică și mai de succes campanie a sa la sud de Dunăre, vizând alungarea turcilor din Balcani cu ajutorul popoarelor creștine din regiune. Era văzut de mulți contemporani drept un eliberator al Constantinopolului, demn de a sta pe tronul împăraților bizantini.

Revenit în țară, după ce înaintase până la Sofia, Mihai Viteazul a avut de înfruntat noi rivalități și pericole. Deși a acceptat să depună jurământ de credință și față de Andrei Báthory (iunie 1599), și-a dat

seama că nu putea evita ostilitatea liderilor Poloniei și Moldovei, care unelteau la Poartă pentru înlocuirea domnului român și nici pe cea a unei grupări boierești interne, nemulțumite de politica acestuia. Acești boieri munteni nemulțumiți, situați de partea Movileștilor, voiau ca Țara Românească „să fie la un loc și în unire cu Țara Moldovei..., căci suntem toți de o limbă și de o lege și în vremurile de odinioară domnul moldovean ajungea domn muntean și domnul muntean, domn moldovean”⁸. Se vede aici o conștiință națională de sorginte medievală, care servește drept motivație a unității, bazate pe limba și credința comune românilor din Țara Românească și Moldova. Alte mărturii arată că în această unitate erau incluși și românii din Transilvania. Se mai știe clar că Mihai Viteazul era conștient de această realitate și că s-a folosit de ea în acțiunile sale.

3. Stăpânirea asupra Transilvaniei (1599–1601)

Deocamdată, principele român considera că soluția de ieșire din situația grea în care se afla era atacarea și ocuparea Transilvaniei. Încă din iulie-august 1599, domnul făcea cunoscut împăratului Rudolf al II-lea că „va încerca ceva în Transilvania și în curând va afla vești bune, chiar de-ar fi să-și lase capul și viața”⁹. Nu a cerut aprobarea nimănui pentru planul său îndrăzneț, ci l-a motivat în conformitate cu interesele fiecărui factor de putere: pe otomani i-a convins că nu le va fi știrbită autoritatea, iar pe imperiali că acțiunea se face în numele ideii creștine și a supunerii față de suveranul romano-german. De fapt, Mihai nu făcea decât să-și urmeze propriile scopuri, în cadrul intern și internațional existent. În planul intern al Transilvaniei, voievodul a ținut seamă de compoziția etnică și confesională a țării, s-a folosit de poziția națiunilor oficiale, de nemulțumirile secuilor și ale unor nobili față de Báthorești, de simpatia unora dintre sași față de Habsburgi, dar mai ales de în-

⁸ Hurmuzaki, supl. II/1, pp. 487–488.

⁹ Hurmuzaki, XII, p. 441.

crederea românilor transilvăneni – care alcătuiau majoritatea locuitorilor țării – în românii de la sud de Carpați și în principele „de națiunea lor”.

Ca urmare, în octombrie 1599, două oști ale Țării Românești, una pe Valea Buzăului, condusă de domnul însuși, și alta pe Valea Oltului, condusă de frații Buzești, Baba Novac și banul Udrea, înaintează spre Transilvania, se unesc la Tălmăciu (lângă Sibiu) și îl înfruntă cu succes pe Andrei Báthory la Șelimbăr, în 28 octombrie 1599. Principele-cardinal fuge de pe câmpul de luptă, spre Moldova și Polonia, dar este prins și ucis de secuii. La 1 noiembrie, Mihai intra în Alba-Iulia, unde, în curând (la 18 noiembrie), era proclamat principe al Transilvaniei. Nobilimea, în general, s-a supus învingătorului și i-a depus jurământ de credință. De altfel, sursele spun că, după convocarea dietei din 20–28 noiembrie, Mihai a pus stărilor să jure credință împăratului, apoi lui însuși și apoi fiului său. Din Transilvania, în mai 1600, oastea lui Mihai a trecut munții în Moldova, care s-a închinat noului stăpân în circa trei săptămâni. Ieremia Movilă a părăsit tronul și s-a refugiat la Hotin. De la 6 iunie 1600 și până în decembrie 1600 (la plecarea spre Viena), Mihai Viteazul s-a intitulat „din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei”. Primul document cu această intitulare a fost emis la Iași, la 27 mai/6 iunie 1600, iar altele apoi la Alba-Iulia.

Revenit în Transilvania, principele găsește o situație încordată. Stările sau națiunile, mai ales nobilimea (maghiarii), erau tot mai iritate și nemulțumite de efortul pretins pentru întreținerea oștirii de mercenari, de disconfortul creat prin comportamentul oștenilor lui Mihai, încartiruiți prin orașele și cetățile țării, de campania din Moldova, de nesupunerea iobagilor față de stăpânii lor, de boierii munteni și olteni care ocupaseră anumite demnități, de orientarea prohabzburgică și antiotomană a voievodului român, de planurile voievodului de continuare a luptelor contra Porții etc. Deocamdată însă, în iunie-iulie 1600, aceste nemulțumiri mocneau doar. Mihai avea întreaga putere, augmentată de succesul din Moldova și se bucura de încrederea împăratului. Totuși, la 1 septembrie 1600, nobilii au refuzat să participe la dieta convocată de Mihai, s-au

răzvrătit și l-au proclamat drept conducător al lor pe Ștefan Csáki. Lor li se va alătura și Giorgio Basta, comandantul trupelor imperiale, care obține o victorie contra principelui român la Mirăslău, în 18 septembrie 1600. Paradoxal, la 12 septembrie 1600, împăratul Rudolf îi acordase domnului român guvernarea Transilvaniei, pe viață, cu drept ereditar. Actul nu a mai avut importanță, după Mirăslău. În același timp cu evenimentele din Transilvania, oastea polonă pătrunde în Moldova, îl repune pe tron pe Ieremia Movilă și înaintează spre Țara Românească. Mihai trece la sud de Carpați, încearcă să-i oprească pe polonezi la Bucov și Curtea de Argeș (în octombrie–noiembrie 1600), dar fără succes. Simion Movilă, fratele lui Ieremia, ajunge pentru scurt timp voievod al Țării Românești. Aflat în această situație dificilă, Mihai ia drumul Vienei și apoi al Pragăi, pentru a obține sprijinul împăratului. După o lungă așteptare și după ce nobilimea transilvană îl trădase și pe împăratul Rudolf al II-lea, acesta din urmă îi acordă sprijin principelui român, punând condiția ca el să colaboreze cu generalul Basta. În mai 1601, cei doi primesc misiunea de recuperare a Transilvaniei, unde revenise la tron Sigismund Báthory, la a treia domnie (februarie–august 1601). În iunie, boierii din Țara Românească l-au alungat de la domnie pe Simion Movilă, invitându-l pe Mihai, prin mijlocirea unei solii, să-și reia tronul. La 3 august, forțele unite ale lui Mihai Viteazul și Giorgio Basta înfrâng oastea lui Sigismund Báthory la Guruslău (lângă Zalău). Peste 16 zile, domnul român, care era din nou stăpân al Transilvaniei și al Țării Românești, a fost asasinat, din ordinul lui Basta, pe Câmpul Turzii (la marginea orașului Turda). Aceasta este, în linii mari, cariera meteorică a lui Mihai Viteazul între anii 1599 și 1601.

4. Între „locțiitor imperial” și „crai”: titlul și autoritatea lui Mihai Viteazul în Transilvania

Evident, se poate pune problema calității deținute de domnul român și a felului în care acesta a guvernat Transilvania, cu întreruperi, în

intervalul 1599–1601. Ca lider al Transilvaniei, Mihai s-a aflat în două ipostaze distincte, una internă, față boierii săi, de stările sau grupurile privilegiate (națiunile) ale țării și alta externă, mai ales față de imperiali. Formal, în corespondența cu împăratul Rudolf și cu oamenii acestuia, s-a declarat constant *consiliarius* și *locumtenens* al suveranului romano-german, în timp ce în interior s-a purtat el însuși ca un suveran. Faptul se vede din măsurile luate, din rapoartele diplomaților și din documentele interne, multe în limba română, în care se intitulează „din mila lui Dumnezeu, domn al Țării Ardealului”.

Prima ipostază a lui Mihai este deplin explicabilă, prin poziția internă și internațională fragilă pe care o avea. De aceea, încă la 4 noiembrie 1599, el scria din Alba-Iulia împăratului că a cucerit Transilvania „cu fierul”, îndemnat de Casa de Austria și pentru aceasta, răzbunând jignirile aduse de transilvăneni și de „craii” lor „Măriei Tale și întregii Case de Austria”¹⁰. Era important și pentru stările ostile ale Transilvaniei, mai ales pentru nobilime și pentru sași, ca Mihai să apară drept exponent al împăratului creștin. Diplomații vremii spun însă că liderul român ținea să fie numit „Alteță” și „Principe” și că nu plănuia să predea țara împăratului. În cancelaria Țării Românești, Mihai era considerat și numit „domn al Țării Ardealului” ori „domn a toată Țara Ardealului” sau chiar „mare crai al întregului Ardeal”, deoarece luase țara cu sabia, cu forțe proprii, pentru sine și urmașii săi. „Letopisețul brancovicesc” îl numește „regele Mihai”, iar Radu Mihnea scrie într-un document din 1614 că „răposatul Mihail Voievod... a stat domnia lui crai în scaunul Belgradului și a întregii Țări a Ardealului”¹¹. Titlul de „domn” exprima, în concepția românească, puterea supremă în interior și pare să vină din tradiția Imperiului Roman târziu (epoca dominatului). Pentru unii conducători din exterior se foloseau și titlurile de „împărat” și „crai”. Mihai devenise acum și „crai” nu numai fiindcă principii Transilvaniei

¹⁰ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, coord. I. Ardeleanu și alții, vol. II, București, 1983, p. 178.

¹¹ Constantin Rezachevici, *Prima unire a conducerii celor trei Țări Române de către Mihai Viteazul*, București, 2000, p. 13.

aveau un prestigiu ridicat, ci și deoarece unii principii ardeleni își asumaseră calitatea de regi ai Ungariei sau de moștenitori ai regatului destrămat în 1526–1541. În mintea lui Mihai, cele două ipostaze (de om al împăratului și de principe al Transilvaniei) nu se excludeau, ci erau complementare. Se vede acest lucru din tratativele cu împăratul și exponenții curții imperiale. Într-un act din ianuarie 1600¹², redactat în românește cu chirilice, domnul român „pohtește” următoarele: 1) deoarece a scos singur Ardealul („lepădat de supt curuna Țării Ungurești” de 74 de ani) de sub turci și l-a închinat „cinstului împărat”, vrea ca acesta, pentru această slujbă, „să-i lase Țara Românească și Țara Ardealului sa-i fie de moșie lui și cine se va ținea den feciorii lui, să le fie de moșie”; 2) hotarele Transilvaniei cu „Țara Ungurească” să fie cele de pe vremea împăratului Maximilian al II-lea (1564–1576) și ale „craului” Ioan Sigismund (1540–1551; 1556–1571), ceea ce însemna restituirea Oradei cu ținutul Bihorului, a Hustului cu ținutul Maramureșului, a ținuturilor Crasnei, Solnocului, Zarandului, Băii Mari cu Baia de Sus (Baia Sprie) și a altora; 3) să aibă, aidoma principilor Transilvaniei, dreptul de a dăruia sate și ocine cui va dori și 4) să aibă drept suprem de judecată (să nu-și caute nimeni lege în altă țară); 5) împăratul să sprijine mereu armata lui Mihai, fiindcă „Ardealul și Țara Rumânească” sunt extrem de importante; „tot norocul Creștinătății iaste aruncat pre aceste 2 țări, carele sântu baștele ce se cheamă strejile de apărătură a toată Creștinătatea”; mai spune domnul român că dacă „ară apuca turcul aceste 2 țări, ară fi pieire a toată Creștinătatea”; să primească moșii și venituri în Țara Ungurească, în caz că turcii ar dobândi cele 2 țări; 6) să fie răscumpărat dacă ar cădea în robie; 7) să aibă de la împărat același titlu de domnie în Transilvania pe care l-a avut Sigismund Báthory; 8) când se vor elibera de sub turci acele ținuturi care aparținuseră odinioară Țării Românești și Transilvaniei, ele să fie redade

¹² *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și note de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București, 1979, pp. 132–133.

acestor două țări. Cum se vede, Mihai Viteazul avea intenții serioase de a guverna Transilvania (cum guverna și Țara Românească), după tipicul celorlalți principii, cu titlurile și cu teritoriile deținute de aceștia. Important este și faptul că domnul român nu a așteptat aprobarea împăratului pentru aceste cereri, ci a condus țara ca un principe suveran. De altfel, încă din martie 1600, trimisul neoficial al regelui Poloniei consemna, după tratative, dorința lui Mihai de a primi Țara Moldovei de la suveranul polon, dar nu numai atât: „Muntenia, Moldova și Țara Transilvaniei le va da Măria Sa regele (Mihai Viteazul) fiului său, Nicolae, și urmașilor săi de viță bărbătească”¹³. Prin urmare, și regele Poloniei era pus devreme la curent cu intențiile lui Mihai de a conduce cele trei țări cu autoritate regală, după principiul ereditar pe linie masculină.

5. Măsurile de continuitate

Situația găsită însă de Mihai în Transilvania era foarte complicată, iar țara era greu de guvernat: o nobilime ostilă, care s-a supus învingătorului de la Șelimbăr doar de frică, față în față cu o țărănie răzvrătită, ridicată contra nobililor; sprijinul sașilor era echivoc și venea sporadic, doar în măsura în care Mihai părea să fie omul împăratului și reprezenta autoritatea; alăturarea secuilor era reală, deși venea nu atât din loialitatea sinceră față de domnul român, cât din ură contra Báthoreștilor. Domnul, cel mai mare feudal al Țării Românești, nu avea cum să guverneze cu țărani – în mare parte români – care nici nu voiau, nici nu puteau acest lucru. Lumea țărănească, ca peste tot atunci, era în afara stărilor, adică nu făcea parte din țara legală și dintre factorii de putere. Încă era vremea supunerii, ierarhiei și elitei legale și nu a libertății, egalității și democrației, care aveau să câștige teren abia peste vreo două secole și numai în anumite țări. Prin urmare, Mihai a fost obligat să

¹³ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 26.

se sprijine pe rânduielile și instituțiile țării. A căutat să colaboreze, să conlucreze bine cu stările sau națiunile politice, în special cu nobilimea maghiară (factorul prim de putere), cu religiile recepte, cu acel consiliu al principelui, cu dieta, cu comitatele, scaunele, districtele și cetățile țării. A recunoscut imediat obiceiurile consacrate, confesiunile recunoscute, limba oficială (latina) și cele uzitate de stări (maghiara sau germana). A convocat patru diete, două la Alba-Iulia, una la Brașov și alta la Sebeș. Cea din urmă, chemată la 1 septembrie 1600, nu s-a mai ținut, deoarece nobilimea răzvrătită s-a adunat la Turda, pentru pregătirea confruntării. Dietele, ca adunări ale stărilor, reprezentau țara legală, adică națiunile oficiale și religiile recepte, mai puțin românii și confesiunea lor „schismatică”. Stările au avut de la început (din secolul al XIII-lea) și o anumită componentă etnică, accentuată treptat, mai ales în secolul al XVI-lea. De exemplu, „națiunea nobililor” era numită acum tot mai des „națiunea ungară”. Natural, după o asemenea tradiție, era cel puțin ciudat ca actele dietale să trebuiască a fi confirmate de un „principe valah”, adică de un personaj de același neam cu disprețuiri supuși români transilvani. Totuși, de nevoie, stările s-au aflat în situația de a se supune un timp lui Mihai, care guverna în calitate de principe și acționa în numele împăratului. Se știe că în timpul dietelor din 20–28 noiembrie 1599 (la Alba-Iulia), din 12–15 martie 1600 (la Brașov) și din 20–27 iulie 1600 (la Alba-Iulia), voievodul a ascultat cu răbdare plângerile nobilimii în legătură cu „răutățile” țăranilor și, mai ales pentru a asigura susținerea oștirii și ordinea, a aprobat măsurile de supunere și pedepsire la adresa iobagilor. Au fost păstrați în funcții și în stăpânirile lor toți acei nobili care au recunoscut noua stare de lucruri. Cu alte cuvinte, nobilimea și-a menținut în linii mari privilegiile. De asemenea, la 3 noiembrie 1599, domnul a înnoit vechile privilegii ale secuilor (încălcate grav de Báthorești) și le-a lărgit ulterior. Au fost confirmate și „libertățile” sașilor, mai întâi ale Brașovului și Bistriței, apoi ale Sibiului și întregii săsimi. Toate acestea erau măsuri de continuitate, în spiritul înțelegerii cu stările, al colaborării cu acei factori care aveau de secole puterea în Transilvania.

6. Măsuri noi, legate de români și în favoarea românilor

Totuși, sub Mihai Viteazul au fost luate și alte măsuri, deosebite, cum nu mai luase nimeni anterior în Transilvania, fapt remarcat imediat de contemporani și apoi de urmași. Aceste măsuri *sui generis* au tulburat grav ordinea veche, medievală, ce părea imuabilă, scoțând la suprafață sentimente și atitudini mocnite, unele tipice pentru mentalitatea modernă. Întâi de toate, pe fondul colaborării cu stările și cu vechile instituții, domnul român a înțeles să guverneze Transilvania și cu ajutorul românilor (localnici sau veniți în suita sa din Țara Românească). De aceea, a introdus în consiliul princiar și în dietă boieri de la sud de Carpați și a numit o serie de dregători români la nivel local. Unele funcții înalte erau comune pentru Transilvania și Țara Românească. Așa, Teodosie Rudeanu ajunge logofăt (cancelar) pentru ambele țări, Mihalcea Caragea era „ban al Țării Românești” și „însărcinat cu puteri depline pe lângă staturile și ordinele Transilvaniei”. S-au bucurat de ranguri și onoruri în Transilvania postelnicul Preda Buzescu, marele stolnic Stoichiță din Strâmba, Petre Grigorovici Armeanul, armașul Sava, postelnicul Duma, spătarul Tudor, vistierul Bărcan și alții. În fruntea celor mai importante cetăți, au fost puși pârcălabi (castelani) dintre oamenii domnului român, anume Aga Lecca, la Gherla și la Chioar, banul Mihalcea la Ocna Mureș, căpitanul Fărcaș la Făgăraș, stolnicul Constantin la Gurghiu. Jude al Clujului a fost numit Andrei Stăncel. Unii dintre aceștia, ca și nobilii ardeleni fideli, au fost răsplătiți cu generoase danii de moșii în Transilvania. Mulți români din Transilvania, cum au fost boierii făgărășeni sau nobilii din Caransebeș, s-au bucurat de grija domnului. Mihai însuși avea stăpâniri în Transilvania, grație legăturilor vechi cu Sigismund Báthory, în urma victoriilor contra turcilor din 1594 și a tratatului de vasalitate de la Alba-Iulia, din mai 1595. Astfel, începând cu 1596, domnul român avea cinci sate în comitatul Solnoc-Dăbâca, pe Valea Lujerdiului și a Lonei, satul Mănărade (lângă Blaj), precum

și satul și castelul Buia (de la sud de Mediaș), de care țineau cam 30 de alte sate. După preluarea stăpânirii Transilvaniei, Mihai va stăpâni cea mai mare parte a domeniului princiar și mai ales Țara Făgărașului, pe care o reclamase și în anii anteriori drept moșie dreaptă a domnilor munteni.

În afară de acestea, domnul a emis porunci și a pus să se facă documente și acte în limba română, alături de limbile consacrate, cum s-a văzut. Chiar „Catastihul Țării Ardealului de pre judeațe și vămile și ocnele”, datat la 12 noiembrie 1599, a fost alcătuit în românește, utilizând denumiri românești pentru toponime și folosind numele de „județe” pentru comitate și alte diviziuni locale. Nobilimea protestează în dieta din 20–27 iulie 1600, de la Alba-Iulia, împotriva folosirii limbii române (și slavone) în actele oficiale și decide ca cei care „ar mai umbla pe la nobili cu astfel de scrisori românești” să fie prinși și trimiși la principe împreună cu scrisorile. Ceea ce este destul de ciudat, fiindcă tocmai principele, boierii și dregătorii săi din Transilvania foloseau limba română și au continuat s-o folosească în corespondența cu juzii și consiliile orașelor, în actele de hotărnicire, de danie, în chitanțe etc. În asemenea acte, Mihai se intitulează „domn, din mila lui Dumnezeu, a toată Țara Ardealului” și se manifestă ca un suveran, lăsând la o parte intenționat orice semn de dependență. Stările simt marile diferențe față de trecut și se plâng mereu (în cadrul dietelor sau altminteri) principelui că iobagii și slugile fug în oștile „Măriei Tale”, că mercenarii „pradă și strică” satele, că boierii români judecă pricini în Ardeal, că mulți șerbi din comitate au fugit între secui și sași, că unii preoți români se recăsătoreau în anumite împrejurări, că recunoașterea de către „Măria Ta” a funcției de voievod al Țiganilor venea contra deciziei unei diete mai vechi etc. În formulele dietale, nobilimea era aparent respectuoasă și umilă față de Mihai Viteazul, dar, în fond, era orgolioasă și semeată, față de un principe *sui generis*, din neamul supușilor, dar vorbind în numele împăratului, în numele Europei creștine. Mihai a poruncit mereu stărilor, după tipicul autocrat al domniei de tip bizantin, a fost adesea necruțător, a confiscat moșii și a pronunțat pedepse capitale etc., dar a fost silit și să colaboreze, să cedeze, uneori, ori să dea impresia

că cedează, spre a-și putea îndeplini planurile, mai ales cele militare antiotomane și cele legate de soarta românilor transilvăni.

Principele s-a ocupat destul de insistent și de biserica românilor din Transilvania, după ce – cum s-a menționat – a reșezat-o, conform tradiției, sub oblăduirea Mitropoliei Țării Românești. În aprilie 1600, în fruntea bisericii transilvane se afla un ierarh cu numele de Ioan de Prislop, care purta titlul de „arhiepiscop și mitropolit al Bălgradului, Vadului, Silvașului, Făgărașului și Maramureșului”, reunind, se pare, sub autoritatea sa toate episcopiile ortodoxe românești din Transilvania. Mihai a fost și ctitor al unor biserici din zona intracarpatică, la Lujerdiu (lângă Cluj), la Râmeți (în Munții Apuseni), la Făgăraș, în Șcheii Brașovului sau la Ocna Sibiului, unde chipul său apare pictat în tabloul votiv; el a dăruit aceste lăcașuri de cult cu moșii, venituri și odoare de preț. Dar domnul s-a ocupat și de persoana preoților români (ortodocși), remarcând și fiind atenționat că aceștia erau singurii slujitori ai Domnului care purtau sarcini servile (iobăgești) în Transilvania. De aceea, el a cerut dietei din iulie 1600 să îndrepte acest abuz, iar dieta s-a văzut obligată să se conformeze: „În ceea ce privește a doua dorință a Măriei Tale, ca persoanele preoților români să nu poată fi silite de nimeni la robotă, am respectat și în această privință dorința Măriei Tale și am hotărât ca preoții români să fie scutiți pretutindeni, în persoana lor, de astfel de slujbe”¹⁴. Nu era tocmai o eliberare din iobăgie a preoților români, dar era un important act pe calea emancipării și a ridicării lor la egalitate cu preoții confesiunilor recepte. Grijă față de biserica românească s-a manifestat și prin numirea altor ierarhi, la Vad sau la Muncaci (azi Mukacevo, în Ucraina), prin aducerea din Țara Românească a unor preoți, ca acel Neagoslav, din Târgul de Floci, așezat în Șcheii Brașovului. De asemenea, Serghie, egumen de Tismana, colaborator al principelui român, era numit episcop de Muncaci, sufragane al pomenitului mitropolit Ioan de Prislop.

¹⁴ Ioachim Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599–1600)*, extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj”, VII, 1936–1938, p. 21.

Politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul în Transilvania nu i-a vizat exclusiv pe români și s-a desfășurat într-un cadru central-sud-est european mai larg, pe fondul refluxului temporar și parțial al Reformei (vizibil în timpul lui Ștefan Báthory) și mai ales în timpul ascendenței Contrareformei (sub Sigismund Báthory și în anii războiului antiotoman). Acest context general era marcat în Transilvania și de îngrădirile aduse ortodoxiei de câteva secole, ceea ce a făcut ca măsurile luate de Mihai Viteazul să capete o nouă amplitudine și să se înscrie într-un plan bine articulat. Primul obiectiv îndeplinit a fost anularea (măcar formală) a efectelor calvinizării din unele zone românești ale Transilvaniei, readuse acum sub jurisdicția mitropoliei, iar al doilea a fost instituționalizarea ierarhiei ortodoxe din țară, subordonate Mitropoliei de la Târgoviște. Al treilea act era mult mai important: după o serie de măsuri parțiale, voievodul, în acord cu împăratul Rudolf al II-lea, pe fondul unor atitudini anticalvine și antiunitariene, intenționa să treacă ortodoxia între confesiunile recepte. Planul nu era doar unul de emancipare religioasă, deoarece recunoașterea ortodoxiei între religiile oficiale, alături de credința „frâncească” (catolică) și „lotreană” (luterană), atrăgea după sine și acceptarea românilor, ca națiune, între stări. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv exista acordul și îndemnul împăratului („Eu, împăratul, rog pe Domnia Ta să nu lași într-acel loc mulți credincioși, numai să lași trei: greci, frânci și lotreni, numai să gonești calvinii și arianii și să le iai biserica...”), iar acțiunile anticalvine ale lui Mihai Viteazul arată că domnul s-a raliat politicii Contrareformei, pe care a susținut-o prin prisma intereselor ortodoxiei românești¹⁵.

Principele român s-a ocupat și de țărani, pe care ar fi vrut să-i vadă buni contribuabili, buni platnici ai taxelor, necesare pentru uriașele nevoi ale aparatului militar pus atunci în mișcare. Dar s-a confruntat cu mari dezordini din acest punct de vedere, provocate chiar de războaie și de intrarea sa cu oaste în Transilvania. A avut loc o răzvrătire cvasigenerală, însoțită de refuzul supușilor de a mai munci pentru

¹⁵ Pompiliu Teodor, *Politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „Revista istorică”, tom IV, 1993, nr. 5–6, p. 485.

nobili și de fuga de pe moșii a iobagilor și jelerilor. Nobilimea cere mereu măsuri grabnice și aspre, pe care domnul trebuie să le aprobe. Chestiunea era destul de delicată și datorită faptului că acești supuși erau în marea lor majoritate români și aveau încredere în domnul român ajuns stăpân peste ei. Numai că timpul a fost foarte scurt, iar Mihai nu putea să acționeze altfel decât un guvernator, un mare boier al timpului său. Un lucru putea însă să facă domnul – pe fondul sensibilităților naționale moderne, tot mai puternice – și l-a încercat: să elimine discriminările etnice din rândul țăranilor, al supușilor, adică să ia anumite măsuri ca țăranii români să nu fie tratați mai rău decât ceilalți țărani, cum era practica obișnuită în principat. Încă din deceniul al șaselea al secolului al XVI-lea, anumite decizii dietale, precizând că țăranul maghiar/catolic putea fi acuzat pe baza a șapte martori, iar românul pe baza a trei, îl puneau pe acesta din urmă în gravă inferioritate în fața legii. Un început în sens reparator a fost făcut de domn printr-o cerere adresată aceleiași diete din iulie 1600, în privința dreptului la pășunat al turmelor satelor românești. Dieta nu se arată prea entuziasă să îndeplinească „dorința Măriei Sale”, dar admite la urmă: „din respect față de Măria Ta și din bunăvoința noastră față de Măria Ta, încuviințăm aceasta ca toate satele lăzuite, atât cele ungurești, cât și cele săsești, să dea satelor românești, precum și satele românești altor sate românești, pășunat liber pentru cai, boi, junci și porci, afară de oi, fiindcă pentru oi nici până acum n-a dat nici un vecin altui vecin asemenea locuri de pășune”¹⁶. Neacceptarea „dorinței” principelui în privința pășunatului oilor ține de discriminarea menționată mai sus în legătură cu românii, fiindcă aproape numai ei erau crescători de oi, pe care nu aveau unde să le pască, în urma cotropirii hotarelor satelor lor. De altminteri, din vechime, Transilvania presta puterii centrale (regelui) o dare specifică, numită *quinquagesima ovium* sau *quinquagesima Valachorum* (cincizecimea oilor sau a românilor). Totuși, rămâne tulburător faptul că domnul român începuse să asculte plângerile satelor

¹⁶ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 21.

românești și să preconizeze măsuri de eliminare a unor discriminări etno-confesionale.

7. Reacția stărilor și reacția românilor: percepții naționale

Toate aceste întâmplări păreau pierdute în noianul de alte fapte, amestecate, bune și rele. Mihai s-a războit cu turcii, a stat la sfat și a chefuit cu nobilii unguri, a colaborat bine cu secuii, și-a făcut o oaste eterogenă din mercenari, s-a dus la împăratul creștin, a primit steag de domnie de la sultan etc. Politica lui legată de românii transilvani poate fi în ochii unora nesemnificativă. Este drept că domnul a condus Transilvania cu mijloacele pe care le-a avut la îndemână și cu ajutorul instituțiilor țării. El nu a unit efectiv Transilvania cu Țara Românească și apoi Moldova cu acestea două, cu intenția să facă o Românie, ci o monarhie confederată din trei țări, sub sceptrul său și al urmașilor săi. Dar sensul românesc al întreprinderii sale deosebite nu a scăpat atenției contemporanilor și urmașilor. Era principe român și ortodox, venit dintr-o țară unde puterea politică era românească și se purta ca un principe și chiar era principe în Transilvania. Părea în anumite momente și că tinde spre o unire sau uniformizare cu rânduielile Țării Românești. Or așa ceva nu se mai văzuse niciodată în Transilvania după ocuparea sa de Regatul Ungariei. Voievodul a fost privit mereu ca un „străin” și de altă „lege”, dar un „străin” de același neam cu masa supușilor valahi ai țării, un „valah” care avusese îndrăzneala și puterea să înfrângă armatele cardinalului Andrei Báthory și să stabilească scaunul „crăiesc” al celor trei țări în Transilvania. Atât timp cât a luptat contra turcilor și a obținut strălucite victorii, apărând, de fapt, și Transilvania, Mihai a fost admirat și laudat de stările ardelene în manieră umanistă, dar după trecerea munților, atitudinea acestor oficialități s-a modificat radical. Cronicarul umanist Szamosközi István sau Zamosius nu poate înțelege și nici accepta domnia în Transilvania a unui principe român, adică de aceeași etnie cu

disprețuiții valahi, cu iobagii, cu truditarii, cu locuitorii de mână a doua. După octombrie 1599, Mihai este numit de acest cărturar „Valahul” și „Tiranul”, iar populația românească în întregul său este apreciată ca „leneșă”, „murdară” și înclinată spre „tâlharii” și „prădăciuni”. Același cronicar observă alăturarea românilor transilvani la politica lui Mihai Viteazul și răscoala țăranilor români contra nobililor odată cu intrarea oștilor „Valahului” în zona intracarpatică. El pune toate acestea pe seama solidarității de tip etnic: „Într-adevăr, la vestea luptei nefericite (de la Șelimbăr, din 28 octombrie 1599), care s-a răspândit foarte rapid în întreaga țară, națiunea românilor, care locuiește în fiecare din satele și cătunele Transilvaniei, complotând peste tot, s-a unit cu poporul venit <din Țara Românească> și, atât împreună, cât și separat, au prădat în lungul și în latul țării. Căci, încurajați de încrederea că aveau un domn din neamul lor..., au ocupat drumurile și au ucis pretutindeni... Acum, fiind încurajată nebunia lor de principele român și sporindu-le îndrăzneala din pricina războiului..., cu atât mai multă cruzime au atacat cu acest prilej, cu cât anterior, când țara era liniștită, dovediți prin decizii judecătorești cu vreo faptă rea, erau pedepsiți cu cele mai grele pedepse. Peste tot, spânzurătorile, butucii, securile, cârligele, funiile și toate locurile de osândă erau pline mai mult de români”¹⁷. Opinii asemănătoare au exprimat și cronicarii Somogyi Ambrus (Ambrosius Simigianus) și Georg Krauss, cronicarul anonim de la Prejmer și alții. Somogyi subliniază că s-au răsculat românii, care-i prindeau și-i jefuiau pe unguri, iar Krauss vorbește despre „românii murdari, hoți, ucigași, răsculați în acel timp, deoarece Tiranul era de națiunea lor, adică un român”. Mikó Ferenc spune că nobilii maghiari erau „îngrozii de stăpânirea românească” a lui Mihai Viteazul¹⁸.

Multe izvoare ale epocii consideră dezordinile din anii 1599–1601 drept un rezultat al războiului, al unor abuzuri ale oștilor străine, al urii

¹⁷ Ștefan Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. I, 1956, p. 132.

¹⁸ Ioan-Aurel Pop, *Identity and Alterity in Transylvania during the Confrontations of 1599–1601*, în „Transylvanian Review”, IV, 1995, nr. 4, p. 173.

țăranilor față de nobili sau chiar al unei aplecări spre violență a românilor. Mai puține astfel de surse notează faptul că românii erau sever discriminați, că erau „iobagi ai ungarilor”, disprețuiți și lipsiți de bunuri. Unele mărturii, precum cele evocate mai sus, pun tulburările din acei ani pe seama stăpânirii românești a lui Mihai și chiar pe seama unui „complot” urzit din timp de domn, de românii ardeleni împreună cu cei din Țara Românească. Ridicarea țăranilor este considerată o răscoală națională a tuturor românilor (*natio Valachorum*) contra ungarilor. Perechea de termeni sociali „țărani-nobili” este înlocuită cu denumirile etnice „români-unguri”.

Aprecierile cu substrat etnic nu conțin. Pomenitul Mikó Ferenc spune că Székely Mozes, tratând cu căpitanii oștilor maghiare din Țara Bârsei, „i-a îndemnat pe aceia, ca unguri, să fie doritori de bine față de patria și națiunea lor și să nu rabde astfel de tiran <Mihai Viteazul>, să nu rabde ca valahi ticăloși să fie stăpâni asupra acestei națiuni nobile”¹⁹. Imaginarul colectiv deformează realitățile, le prezintă, probabil și sub imperiul spaimei, numai în culori negre. Românii sunt caracterizați negativ atât ca națiune, cât și individual. Mihai este privit ca un conducător de origine modestă, iar soția sa, doamna Stanca (devenită stăpâna domeniului Făgărașului), este socotită o femeie bătrână (*vetula*), nevoită să aibă mereu două „fiitoare” lângă ea. Teodosie Rudeanu, logofătul și cărturarul, unul dintre cei mai mari boieri ai țării, este caracterizat ca „un om bătrân, răutăcios cu ungurii și care l-a îndemnat pe Mihai să-i taie pe unguri”. Un cronicar german spune despre banul Mihalcea că „era cel mai ticălos dintre toți românii ce-i ținea Țara Românească și vrednic de a nu fi pomenit niciodată fără blestem”. Românii care-l slujiseră pe Mihai Viteazul și au ajuns să fie prinși de tabăra adversă au fost tratați cu cruzime. Baba Novac, născut pe Valea Timocului și căpitan al principelui Mihai, a fost ars pe rug de viu la Cluj, în februarie 1601. Nobilul Daniel din Zlaști, ca pedeapsă pentru că la începutul luptei de la Șelimbăr (1599) a trecut cu oamenii săi din oastea cardinalului Andrei

¹⁹ *Ibidem*.

Báthory de partea lui Mihai și fiindcă apoi l-a slujit cu credință pe voievod, a avut o soartă la fel de tristă: prins după aproape doi ani de la victoria românilor de la Șelimbăr, a fost legat cu mâinile la spate de coada unui cal – spune Szamosközi – târât cu trupul gol în fuga animalului, tăiat apoi în patru bucăți și expus ostentativ în văzul mulțimilor în patru locuri distincte, „spre a răspândi groaza printre români”²⁰.

Secuii sunt și ei blamați în termeni naționali pentru că s-au alăturat lui Mihai Viteazul. Mikó Ferenc reproșează întregii secuimi, „care fu bucuroasă să lupte, să trăiască și să moară alături de voievod, împotriva fiilor și domnilor țării lor”. În septembrie 1600, sașii sibieni le scriu secuilor să-l părăsească pe Mihai, deoarece acesta s-ar strădui să-i împrăștie pe nobilii unguri, pe secui și pe sași, „umplând cu români acest pământ frumos”, care anterior îi „îngrășa” pe fiii națiunilor recunoscute. Se vede o strădanie de a răsturna stăpânirea românească, strădanie remarcată și din cealaltă perspectivă: „Ungurii... de o parte jura <credință> lui Mihai Vodă, iar de altă parte, pe toate părțile, muncia în tot chipul, că doar s-ar mântui, să nu le fie craiu un român, precum le era” (Cronica internă a Țării Românești)²¹. Szamosközi vede în dezordinile produse la Huedin, într-o zi de bălci, din august 1600, o ciocnire între români și unguri și îi prezintă pe români „bătându-și joc de unguri că sunt atât de proști, încât un român cu ciomagul a putut să gonească și să împrăștie atâta mulțime”²². Disputele etnice sunt la ordinea zilei, iar conținutul etnic al unor conflicte este adesea augmentat de imaginarul colectiv. Identitățile naționale se fortifică prin alteritate, prin comparația cu celălalt, prin acțiune. Pentru prima oară, ideea de stat capătă în Transilvania sens românesc, nu numai pentru că principele era român, ca și unii dintre oamenii săi, promovați în funcții impor-

²⁰ I. I. Russu, *Daniel din Zlaști. Un aderent hunedorean al lui Mihai Viteazul*, în „Apulum”, vol. XIV, 1976, pp. 161–172.

²¹ Ioan-A. Pop, *Solidaritatea românească medievală: Unirea înfăptuită sub Mihai Viteazul*, în „Academia Română. Memoriile Secției de Științe Istorice”, seria a IV-a, tom XV, 1990, p. 112.

²² I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români. 1566–1608*, Cluj, 1928, p. 134.

tante, nu numai pentru măsurile luate în favoarea românilor sau prin folosirea limbii române de către oficialități, ci și prin faptul că vechii stăpâni ai Transilvaniei conștientizează acest lucru, se tem de el și acționează contra lui. Stările văd o amenințare în „crăia românească” pe cale de se face sub Mihai Viteazul. Pentru unii membri ei elitei ungare, cucerirea Transilvaniei de către Mihai a fost plănuită din timp, cu ajutorul românilor locali: Mihai, „încă înainte de intrarea sa, a instigat pe ascuns întreagă sărăcimea românilor din Transilvania, prin tainica lucrare a preoților săi care se numesc călugări”²³. În mai multe locuri, apare ideea colaborării strânse între românii de la sud de Carpați și cei din Transilvania, în vederea instaurării regimului românesc, a derulării complotului contra națiunilor recunoscute, iar această „colaborare” pornește înainte de venirea lui Mihai cu trupele sale peste munți. Toți românii sunt socotiți potențiali colaboratori ai „Valahului”, iar cei reclamați au și fost pedepsiți. Încă din septembrie 1600, când Mihai părea pierdut, stările poruncesc omorârea românilor care ar fi răspuns îndemnurilor de colaborare cu voievodul. În urma morții acestuia (survenită, cum s-a văzut, în august 1601), autoritățile lansează știrea că „Tiranul” valah ar fi ordonat uciderea preoților maghiari și decid, pe această „bază” ca „popă românesc să nu mai poată intra vreodată din celelalte două Țări Românești, iar călugării <români> să fie cu toții proscriși din toată țara”. Dieta din ianuarie 1601 (când Mihai era pribeag în căutarea împăratului) pedepsește aspru pe preoții români din Transilvania, cu taxe suplimentare și cu alungarea din țară pentru aceia care s-au răzvrătit și au pus foc. Chiar și *Approbatae Constitutiones* din 1653, care au mai atenuat unele dintre măsurile luate contra românilor și Țărilor Române de dietele din 1600–1601, stipulează că „preoții valahi”, bănuiri de diverse rele, să poată fi prinși și închiși de oficiali²⁴. Delegații aceiași diete din ianuarie 1601 cer împăratului, cum mai făcuse și altădată (mai ales după episodul din anii 1551–1556), să guverneze țara

²³ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 129.

²⁴ *Constituțiile aprobate ale Transilvaniei (1653)*, ediție de Liviu Marcu, Cluj-Napoca, 1997, p. 232.

numai cu consilieri unguri și cu dregători unguri, să admită ca armata țării să fie de neam unguresc și, mai presus de orice, principele să fie ales de dietă numai din neamul unguresc²⁵. Mihai, *Valahul*, este acuzat că a ruinat țara, firește, țara legală, adică națiunile și confesiunile recepte. După moartea voievodului, condamnările la adresa lui și a românilor se întetesc, iar amintirea stăpânirii principelui român apare decenii în șir în documente și acte: este făcut vinovat că a distribuit moșii, cetăți, castele și curți românilor săi, că le-a dat demnități, că a clădit „biserică schismatică” la Alba-Iulia, care, negreșit, trebuie dăruită (cum se va și întâmpla). Același Szamosközi se gândea chiar la stârpirea din rădăcină a tuturor românilor, așa cum ar fi voit să facă – spune el – și regele Sigismund de Luxemburg (1387–1437) în 1429.

8. Semnificația faptei lui Mihai

În concluzie, pentru stări, cu precădere pentru nobilimea maghiară, care se identifica tot mai frecvent cu „națiunea maghiară”, fapta lui Mihai și amintirea ei au rămas ca o amenințare gravă. După secole întregi de la cucerirea Transilvaniei de către Regatul Ungar, timp în care se clădise un edificiu al privilegiaților, inclusiv prin marginalizarea și discriminarea românilor, aceștia se ridicaseră brusc la putere sau fuseseră pe punctul s-o facă sub Mihai Viteazul. Nu mai conta că Mihai venise în numele „împăratului creștin”, că garantase vechile privilegii, că avea o armată eterogenă sub aspect etnic, că obținuse atâtea victorii în numele Creștinătății; conta doar caracterul lui românesc, aidoma cu al disprețuiților supuși valahi transilvani. Chiar și actele lui fără substrat etnic erau percepute ca românești, după cum „românească” era considerată, în bloc, armata sa, „români” erau declarați și acei colaboratori alogeni, din rândul popoarelor balcanice etc. Nobilimea a perceput brusc primejdia românească sau, mai clar, a înțeles – cum remarcase încă David Prodan – că

²⁵ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1984, p. 113.

Transilvania, țară majoritar românească sub aspect etnic, fusese pe punctul să devină românească și din punct de vedere politic. Nu atât uniunea celor trei țări vecine fusese periculoasă pentru stări, cât prezența românului/românilor în fruntea noii alcătuirii politice. Doar și Sigismund Báthory s-a visat „principe al Daciei” și și-a pus formal în titulatură numele Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, cum au făcut-o și alți vremelnici lideri de talia Mariei Christerna sau a lui Andrei Báthory. Numai că dintre toți, Mihai singur a transformat visul în realitate cu sabia, cu fapta, adică în mod concret; și tot singur el – lucru capital, înțeles de mulți contemporani – a inversat sensul actului, fiind de aceeași etnie cu majoritatea locuitorilor, cu cei ținuți în supunere. Iar stările sau „națiunile”, adică elitele care dominaseră de secole, care-i „răbdaseră” pe românii cucerțiți, supuși și „schismatici”, care păstrau cu mândrie amintirea Ungariei de odinioară și a vasalității Țării Românești și Moldovei față de acea Ungarie, se vedeau dintr-o dată amenințate. Și de cine? Tocmai de acești valahi disprețuiți! Totul era însă hiperbolizat de mentalitatea îmbibată de teamă și de ură a unora dintre membrii elitei conducătoare, fiindcă Mihai fusese departe de a-i transforma pe români în stăpânii Transilvaniei. Erau doar semne ale unor timide măsuri de eliminare a discriminărilor, în vederea egalizării statutului românilor cu cel al națiunilor recunoscute. Însă și egalitatea prevestită era foarte primejdioasă pentru stări, fiindcă românii veneau cu forța numărului lor.

De-acum, stările, cu precădere nobilimea maghiară, vor veghea cu mare grijă ca astfel de fapte să nu se mai repete. Puterea aceasta românească, ridicată în parte de jos, în urma venirii principelui român reformator, a rămas ca un *memento* pentru vechii stăpâni. De aceea, măsurile luate după moartea voievodului au vizat deopotrivă pedepsirea românilor transilvăneni și ruperea legăturilor cu Țările Române extra-carpatice, fiindcă – se spunea – „ruina și primejdia” de acolo veniseră.

Pentru români, dimpotrivă, fapta lui Mihai – cu un grad de conștientizare mai mic în epocă – a rămas ca o binecuvântare. Ea a fost receptată încă de-atunci, de către mulți, ca având conotații etnice, din moment ce martorii spun că țărani s-au ridicat la luptă contra nobililor

unguri, împinși de încrederea că aveau un principe din națiunea lor. Mai târziu, pe bună dreptate, actul de la 1599–1601 s-a transformat în simbol al unității naționale românești. În 1599–1601, au fost anumite momente în istoria Transilvaniei în care lunga perioadă de asuprire, discriminările, timide inițial, dar accentuate mereu, prin șerbirea în masă, prin confiscări, prin actele din 1366 (ale lui Ludovic de Anjou), prin *fraterna unio* după 1437, prin Tripartitul lui Werböczy din 1517, prin statuarea regimului celor trei națiuni și patru religii etc., păreau uitate și trecute. În locul acuzelor și disprețului, al aparatelor de tortură, al etichetărilor de hoți, jefuitori, răufăcători, al traiului umil, la marginea societății, păreau că se vor așeza demnitatea, colaborarea și înțelegerea. Totul a fost însă o iluzie, datorită momentului neprielnic, gravelor deosebiri de mentalitate, urilor acumulate în timp, exceselor și violențelor, venite din ambele tabere. Armata lui Mihai a fost percepută de stări, de vechii stăpâni, ca o oaste de ocupație, inamică, care trebuia sabotată, pe de o parte, iar pe de alta, această forță militară a făcut rechiziții forțate, a jefuit, a atacat, a luat măsuri silnice, într-un mediu ostil, al unor autorități ostile.

Toate acestea, dar mai ales stăpânirea românească sau ideea că s-ar fi putut impune o asemenea stăpânire, nu au fost niciodată uitate, și nici iertate de unii. De aici violențele de limbaj și de acțiune îndreptate de stări contra românilor și invers. Stările erau înspăimântate de perspectiva Transilvaniei organizate ca stat românesc, încins la sud și est de alte două state românești. Totuși, unii cunoscători unguri și sași ai istoriei trăgeau semnale de alarmă: dinspre Valahia și chiar Moldova, agregate politic prin impulsuri venite din Transilvania, dinspre aceste două state românești vasale odinioară Ungariei veneau semne rău prevestitoare la 1600; Mihai dăduse destule exemple despre intenția sa de a-și fixa centrul stăpânirii sale în Transilvania, de a schimba în folosul său sensul ideii de *restitutor Daciae*, de a se chema „crai”, de a conduce din Alba-Iulia blocul politic creat, de a fi principe ereditar, de a obține acordul împăratului pentru acest plan al său etc. Mihai a vrut să impună o dublă cârmuire, cu un domn la București (fiul său, Nicolae) și altul, ca instanță

superioară, la Alba-Iulia (el însuși). La fel era planul și în Moldova: un domn deplin la Iași (tot Nicolae și apoi nepotul domnului, Marcu) și altul la Alba-Iulia (el însuși). Fiul său urma să moștenească domnia în fiecare din cele trei țări. Era o concepție dinastică unificatoare și ereditară, cu Mihai Viteazul domn suprem („crai”) la Alba-Iulia și cu alți doi domni (rude de sânge) la sud și est de Carpați. Organizarea acestui centru de stat românesc în Transilvania nu venea atât din trecut, cât privea spre viitor. Un popor mare, dar divizat, se organiza unitar sub aspect politic, după cum observa în secolul al XVII-lea Gheorghe Brancovici: „Domnul Mihaiu... au lătit puterea neamului românesc, cu fericire stăpânind Măriia Sa câte trei țări, adică Ardealul, Moldova și Țara Muntenească”²⁶.

Mihai Viteazul a fost o personalitate europeană, un luptător pentru Creștinătate, membru al Ligii Sfinte, un vasal al împăratului creștin, al principelui transilvan sau al sultanului otoman, dar și un general vestit, un posibil eliberator al Balcanilor și al Constantinopolului, dar și un principe român, conducător al Țării Românești, al Transilvaniei și al Moldovei, conștient de rolul Țărilor Române de „Poartă a Creștinătății”, de originea romană a poporului său, de unitatea românească. Prin toate acestea, el a intrat în istorie, legendă și în folclor. Mihai nu a unit cele trei țări din rațiuni naționale, dar *stăpânirea sa asupra celor trei țări a creat interpretări și reacții naționale, deopotrivă la 1600 și ulterior*. Nu a scăpat nici străinilor și nici românilor faptul că, sub Mihai Viteazul, unitatea politico-militară a vechii Dacii – cum numeau umaniștii Țările Române – se realizase pe un fond etnic prioritar românesc și chiar, în anumite cazuri, de solidaritate românească. **Confruntările cu substrat național care au urmat intrării principelui român în Transilvania, precum și politica desfășurată atunci de Mihai și de stări arată că, pe la 1600, se trecea și în zona central-sud-est-europeană de la solidaritatea instinctivă la solidaritatea efectivă și de la națiunea medievală la națiunea modernă.** De aceea, acest principe ocupă un loc important deopotrivă în istoria românilor și a Transilvaniei.

²⁶ I.-A. Pop, *Solidaritatea...*, pp. 113–114.

Mihai Viteazul – chip al fermității în credință și apărător al creștinilor europeni

IOAN CHIRILĂ*

Chip emblematic pentru năzuințele neamului românesc, adunător de înțelepciune din tezaurul bizantin, scufundată într-o noapte cu semilună, sânge imperial sau al iubirii fulgurante voivodale, caracter dârz și luptător neînfricat, ani prea puțini pentru visuri și proiecte atât de mari, jertfă a nesăbuiței stăpânitorilor cu orice preț, chip strălucitor ce izvorăște nădejde, acesta e chipul lui Mihai Viteazul.

Literatura generată de istoria extrem de scurtă a domnului Mihai oferă date ample despre perioada de domnie. Cât privește anii tinereții, sunt emise posibile ipoteze exploatându-se legăturile sale de sânge cu cantacuzinii, pe de o parte, iar în ceea ce privește dreptul de succesiune la tronul Țării Românești, se expolatează înrudirea sa cu Pătrașcu cel Bun. Creșterea sub influența lui Iane Banul ne face să credem că a avut relații susținute cu mediul constantinopolitan. Constantin Velichi scrie că, încă înainte de a veni la domnie, Mihai Viteazul era „strâns legat de mișcările grecilor prin banul Iani și prin Andronic Cantacuzino, care l-au și ajutat să ia domnia Țării Românești..., avea relații cu cele două mari partide grecești de la Constantinopol, cu partida moderată, condusă de Meletie Pigas”¹, și cu cealaltă partidă care milita pentru ideea răscoalei antiotomane din Balcani, organizată în jurul liderilor Bisericii ortodoxe:

* Ioan Chirilă, Pr. Prof. Univ. Dr., Președintele Senatului Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: ioanchirila62@gmail.com

¹ C. Velichi, „Mihai Viteazul și lumea Balcanică”, în „Revista Arhivelor”, Vol. XXXVII, Anul LII, București, 1975, nr. 2, p.135.

Dionisie Rally și Cantacuzinii din Constantinopol². Aceste legături și cererile venite din partea fruntașilor clerului din Bulgaria, care, în lipsa unor lideri politici, s-au erijat, măcar la început, în această poziție de conducători, fac ca Mihai Viteazul să-și întoarcă mereu atenția spre ei, în vederea acordării ajutorului cerut, dar și pentru a realiza planul sau proiectul său balcanic: acela de a cucerii părțile ortodoxe de la turci, de a elibera Constantinopolul și chiar de a ajunge până la Ierusalim³. Iată de ce scria Eugenia Crăciun că „Mihai Viteazul devine întruparea unui ideal politic, personificarea ideii de libertate și independență. Două idei forță, pe care le-a și transpus în faptă, și care sunt constante ale poporului nostru, au marcat acțiunile sale: ideea de apărare a creștinătății europene și cea a unificării politice a celor trei țări române”⁴. Proiectul dedicat eliberării creștinilor sud-dunăreni îl putem numi proiectul balcanic, iar cel dedicat unirii țărilor române îl putem numi proiectul dacic, chiar dacă în istoriografie se vorbește despre proiectul Daciei ungurești, al lui Sigismund Báthory.

1. Mihai Viteazul și proiectul balcanic

Relația de rudenie cu familia cantacuzinilor îl fac pe Mihai Viteazul să cunoască foarte bine planul răscoalei din Balcani. Cu siguranță, legătura sa cu Andronic Cantacuzino și cu Dionisie Rally l-a plasat

² Mult mai puternice au fost relațiile Domnului cu Cantacuzinii și cu Dionisie Rally, care ajunge mitropolit de Târnovo și care era nepot al lui Andronic, deci era o posibilă înrudire a lui Mihai V. cu acesta.

³ În noiembrie 1597 scria împăratului Rudolf că, în iarnă, dacă i se dă ajutorul cerut, va trece Dunărea cu toate forțele de care dispune și va prăda țara turcilor, cucerind cetățile. Dacă ar avea însă 4000 de ostași buni, ar încerca un lucru și mai mare, și anume ar merge până la Constantinopol. A se vedea: A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, IV, București, 1932, pp. 77–79; Cronicarul maghiar Szamosközi scrie că, dacă domnul ar fi avut numai 10.000 de oameni, ar fi putut merge neîmpiedecat până la Țarigrad, apud I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközi și însemnările privitoare la români (1566–1608)*, Cluj, 1928, pp. 112–113.

⁴ E. Crăciun, *Mihai Viteazul și acțiunile sale în Dobrogea*, p. 145.

în zona de cunoaștere a dezvoltării planului lui Pius V de a realiza Liga Sfântă, dar despre o intervenție concretă a sa în aceste proiecte nu poate fi vorba înainte de a obține scaunul Țării Românești. După urcare pe tron, prin intermediul fraților Buzzești, va încheia repede înțelegerile cu Sigismund Báthory și Aron Vodă⁵, în vara anului 1594. Motivul acestei aderări la mișcarea antiotomană îl oferă în scrisoarea pe care o adresa împăratului Rudolf al II-lea: „... în țara mea aş fi putut să rămân liniștit și sigur, fără nici o teamă, dacă nu m-ar fi chemat credința mea față de creștinătate”⁶. Așadar Mihai Viteazul era familiarizat cu toate frământările creștinilor din Balcani, era în legătură cu cele două partide grecești, cu partida moderată, condusă de Meletie Pigas, și cu cea antiotomană, condusă de Andronic. Credem că era înrudit chiar și cu Dionisie Rally, care era nepot al lui Andronic Cantacuzino, iar prin Dionisie Rally, ajuns mitropolit al Târnovei, era în legătură cu toți fruntașii celerului din Bulgaria – episcopii de Loveci, Russe, Șumla ș.a. Cunoștea, de asemenea, rețeaua ragusanilor care militau pentru Liga Sfântă și pentru mișcarea antiotomană. Putem aminti în acest sens pe Paulo Gerogici, Ioan Marini Poli, agenți diplomatici ai lui Rudolf al II-lea, sau pe Marcu Ivan și Giovanni Ragueso, agenții săi, ori pe Deli Marcu, înrolat în oastea sa și devenit căpitan al acesteia.

Încă din primăvara anului 1594, domnul Mihai vizitează în taină tabăra sârbilor și românilor din Banat, dar el nu a putut să-i ajute, iar ajutorul lui Sigismund nu a venit, de aceea ei au fost învinși. Mihai trebuia să schimbe divanul, să se elibereze de controlul strict al turcilor, iar acest fapt nu s-a putut realiza decât în noiembrie 1594, moment din care începe acțiunea generală în care rolul important l-a avut Țara Românească. Strategul acestui proiect balcanic este domnul Mihai, el inițiază o mișcare coordonată și va susține o luptă organizată pe teritoriul imperiului otoman. A obținut sprijinul boierimii și a militat

⁵ P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936; Istoria României, vol. II, Edit. Acad. RPR, București, 1962, p. 955–956.

⁶ Este vorba despre o scrisoare pe care i-o trimitea împăratului în anul 1601, apud Ctin Velichi, *art. cit.*, p. 135.

pentru ocuparea, mai întâi, a ambelor maluri ale Dunării, pentru ca frontul să se mute în sud, unde situația generală era favorabilă unor acțiuni antiotomane. Este vorba despre înmulțirea cetelor de haiduci, documentele turcești consemnând prezența acestora în Macedonia, spre Albania, în Bulgaria și în Tracia⁷.

Victoriile pe care le va realiza Mihai Viteazul îi va încuraja mult pe creștini. Ele încep cu evenimentul crucial de la București, din 13 noiembrie 1594, când creditorii și cei 2000 de ostași turci ai emirului sunt uciși de oastea sa. În 15 noiembrie, Mihai atacă Giurgiu, iar Aron Vodă ucidea turcii de la Iași și ataca cetățile Bender, Ismail și Babadag. Urmează atacul asupra Cetății de Floci (10 decembrie), Șistovul este ars în 30 decembrie, apoi Rahova și Nicopol, 1 ianuarie 1595 – urmează Hârșova, iar în 8 ianuarie Silistra; după acest moment, oastea lui Mihai se împarte în două grupuri de acțiune. Cu toate că oștirea turcă reușește să se unească cu cea tătară lângă Giurgiu, totuși, nu vor putea ține piept oștii lui Mihai și se refugiază la Ruskiuk, cetate pe care Mihai o atacă în 25 ianuarie 1595, raportând o victorie zdrobitoare. Din cetatea Ruskiuk a luat o pradă bogată, „iar pe creștini, cu familiile lor i-am făcut pe toți să treacă în Țara Românească”⁸. O altă armată turcă a fost biruită la Silistra, fără însă a reuși să cucerească cetatea. Au mai fost atacate Cernavodă, Turtucaia și Nicopol, iar în 25 martie este cucerită Brăila. Un corp de oaste a lui Mihai alungă din țară turcii ce au atacat Craiova, după care campaniile în Sudul Dunării vor continua oștirile ajungând până la Razgrad și spre poalele Balcanilor, unele rapoarte afirmând că se aflau chiar la o zi și jumătate de Adrianopol⁹. Aceste victorii au stimulat mult mișcarea cetelor de haiduci, care la începutul primăverii, atacă și jefuiesc Sofia. În acest context, o delegație de soli bulgari sosește la Mihai, socotit de acum înainte adevăratul conducător al luptei anti-

⁷ Bistra Tevetkova, *Haidutstvoto v balgarskite zemi prez. XV-XVIII vec.*, I, Sofia, 1971, p. 85–90, apud Ct. Velichi, *art. cit.*, p. 136.

⁸ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, ed. îngrijită de N. Gheran și V. Iova, Edit. militară, București, 1968, p. 142.

⁹ Hurmuzachi, *Documente*, XII, p. 37–39.

otomane, și se oferă să închidă pasurile din Balcani, pentru ca oștirea turcă să nu mai poată veni la Dunăre.

În aceste condiții, mulți creștini au imigrat în nordul Dunării. Ioan Marini Poli spune că între aceștia au fost și unii albanezi, domnul Mihai acordându-le dreptul de a se așeza în țară.

Acțiunile voievodului produc o triplă lovitură pentru Imperiul otoman: economică, politică și militară. În acest timp, aprovizionarea cu alimente a Constantinopolului și a oștirilor turce din Ungaria a avut mult de suferit. Din punct de vedere politic, aceste demersuri au dus la întărirea luptei de eliberare a popoarelor balcanice în următorii doi-trei ani¹⁰.

Prima etapă a campaniei balcanice a adus domnului Țării Românești stăpânirea asupra liniei Dunării, fapt care i-a permis mutarea teatrului de operațiuni militare oricând pe teritoriul Imperiului otoman, la o distanță primejdioasă de Constantinopol. Riposta otomană nu a întârziat. Hasan Pașa este trimis la Vidin să ridice un pod, dar este învins de domnul Mihai, fără a mai face incursiuni în teritoriul bulgar, deoarece la Nicopol se ridica un pod de vase. Întrucât era necesară o intervenție rapidă din partea domnului, ale cărui ajutoare se îpuținaseră, acesta este nevoit să trimită o solie la Sigismund, solie care semnează condiții total nefavorabile lui Mihai. Totuși, cu mijloacele la îndemână, voievodul repetă seria de biruințe purtate în anul 1594. Urmează marea victorie de la Călugăreni (august 1595), o victorie mare, dar greu obținută, după o retragere spre munți, după ocuparea de către turci a Bucureștiului, a cetății Târgoviște și după repercusiuni nefaste.

Campaniile lui Mihai Viteazul vor continua și în anul 1596. Baba Novac îl surprinde pe Hasan Pașa când se îndrepta spre Erlau (la finele lunii aprilie 1596) și îl pune pe fugă, pricinuindu-i pierderi însemnate, apoi, împreună cu haiducii, cucerește Plevna, luând prizonieri și prăzi bogate¹¹.

¹⁰ Ctin Velichi, *art.cit.*, p. 138.

¹¹ A se vedea *Cronica lui Baltazar Walter și Hurmuzachi*, vol. XII, p. 1258–1259.

O nouă expediție a lui Mihai Viteazul peste Dunăre va avea loc în luna august 1596, când oastea sa „a înaintat cale de trei zile, prădând un mare târg comercial”, iar la întoarcere, a scufundat galerele turcești ce transportau muniție armatei din Ungaria. Pe fondul acestor incursiuni în Bulgaria, se pornesc mai multe răscoale: se răzvrătesc țăranii din jurul Sofiei și a Nișului; cei de pe coasta Dalmației cuceresc cetatea Klis; alte răscoale izbucnesc în nordul Albaniei, condusă de patriarhul Ohridei Atanasie, în Pelopones și Larisa, dar care au avut izbânzi trecătoare, mulți dintre liderii acestora trebuind să se refugieze din fața turcilor: Dionisie în Țara Românească, iar Atanasie în Italia.

Expedițiile voievodului Mihai sunt rodul chemărilor insistente adresate de bulgari și de sârbi, însă acestea nu au fost suficient de bine organizate din partea autohtonilor și nici ajutorul Ligii Sfinte nu a fost unul sincer și la timp. De fapt, cei din Liga Sfântă nu sprijineau decât pe aceia care treceau la credința catolică. Ajutorul de la împăratul Rudolf al II-lea a venit, dar cu întârziere, pe când susținerea lui Sigismund a lipsit uneori. Campaniile sale vor continua, iar în perioada 1597–1598, chiar se vorbește despre planul domnului Mihai de a uni Bulgaria de Nord cu Țara Românească și cu Transilvania. Ștefan Josika scria că Mihai trebuie să prade Bulgaria și teritoriile ce se întind până la munții Balcani, pregătind astfel o pieire de necrezut oștirii dușmanilor, pagubă și groază imensă la Constantinopol, în toată Grecia, ba chiar și în Asia¹². Planurile se amplificau, astfel că la 21 noiembrie 1597, Mihai scria împăratului că, în iarnă, dacă i se dă ajutorul cerut, va trece Dunărea cu toate forțele de care dispune și va prăda țara turcilor, cucerind cetățile. Dacă ar avea 4000 de ostași buni, ar încerca un lucru și mai mare, și anume ar merge până la Constantinopol¹³. Campania din anul 1598 a fost extrem de extinsă, au participat multe grupări locale, conduse de Balina, de Pavel Gregorovici, de conducătorii bisericești Dionisie, Teofan de Loveci, dar ajutoarele împăratului nu

¹² N. Iorga, *op.cit.*, p.225

¹³ *Ibidem*, p.228.

au venit. Cu toate acestea, trupele lui Mihai au înaintat în teritoriul bulgar cale de 10 zile, au cucerit Plevna, Rahova, Vrața, Florentinul și Vidinul, unde i s-a închinat toată sârbimea, după care s-a îndreptat spre Cladova și ar fi mers spre Adrianopol, dacă ar fi avut artilerie și dacă nu ar fi fost împiedicat de Sigismund Báthory, care se întorsese în Ardeal, acesta înșelându-l cu vestea că Oradea ar fi căzut sub loviturile turcilor și Mihai întorcându-se astfel din Bulgaria.

După acest moment, Mihai va mai reveni în Bulgaria în 1599 în zona Ruskiuk și Vidin, dar va încheia pacea cu turcii în 6 octombrie 1599 și de aici încolo își va îndrepta atenția spre plinirea proiectului dacic.

2. Mihai Viteazul – fermitate în păstrarea credinței ortodoxe și diplomație în relațiile interconfesionale

Creștinătatea pentru care Mihai lupta nu mai era unitară. Bisericele apusene, fiind protejate de expansiunea turcilor musulmani prin defensivă țărilor române¹⁴, urmăreau catolicizarea. De cealaltă parte, turcii vedeau ca soluție finală pentru o pace durabilă în imperiu panislamiizarea¹⁵. Aurel Decei descrie foarte sugestiv lunile în care turcii au stat în 1595 în Țara Românească: „a fost pentru prima dată în istorie când s-a hotărât transformarea în pașalâc a celor două țări autonome revoltate. Niciodată, până acum, turcii nu încălcaseră acordul existent...”¹⁶. În cele două luni cât turcii au stat în Valahia, ea a devenit, în realitate, o provincie a imperiului otoman¹⁷. Domnitorul nu a putut suporta abuzurile asupra creștinilor, profanarea bisericilor și a mănăstirilor, apariția moscheilor și a minaretelor într-un loc ce fusese de veacuri creștin,

¹⁴ Ct. Razachievici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană, sec. XIV–XVI*, București, 2001.

¹⁵ Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările române și dreptul otoman al popoarelor (sec. XV–XVII)*, București, 1997, p. 156–159

¹⁶ *Relațiile româno-orientale. Culegere de studii*, București, 1978, p. 225–227, 243.

¹⁷ *Ibidem*.

astfel că își strânse boierii și se sfătuiră cum vor face să izbăvească Dumnezeu creștinii din mâinile vrăjmașilor¹⁸ ...și trecu la ofensivă, raportând o răsunătoare biruință. Solidar cu populațiile balcanice, Mihai Viteazul a fost mereu preocupat de eliberarea populației ortodoxe de sub ocupația turcească, rămânând până la sfârșitul vieții credincios acestui deziderat. Mai mult decât atât, Domnul s-a dovedit ***a fi foarte ferm în păstrarea și transmiterea credinței ortodoxe***, mai ales atunci când papa Clement al VIII-lea i s-a adresat lui Mihai, recomandându-l protecției domnești pe episcopul de Argeș, Bernardinius, pentru a-și duce la bun sfârșit misiunea, pe când, într-o altă corespondență, găsim exprimat clar interesul papei pentru atitudinea domnului vis-à-vis de religia catolică, ceea ce se confirmă prin scrisoarea lui Clement al VIII-lea, adresată domnului, în 29 aprilie 1600, în care spune: „Scrisoarea pe care Domnia Ta ne-ai trimis-o în luna trecută februarie și în care arăți osebita râvnă întru ajutorarea creștinătății împotriva turcilor, vrăjmașii comuni și atât de cruzi, ne-a fost foarte plăcută și îți lăudăm foarte mult acea noblețe sufletească pe care tu o arăți, precum și statornicia < ta >; dar scrisoarea ta ne-ar fi fost, desigur, cu mult mai plăcută dacă ne-ar fi vestit despre tine acel lucru pe care, din voința proteguitoare către tine, îl așteptam cu nerăbdare încă de multă vreme și, fără îndoială, dorim să fi ascultat de sfatul cel bun ca, lepădând orice schismă și orice greșeli, să primești cu toată inima unirea cu biserica catolică și apostolică pe care Dumnezeu, Tatăl îndurării, a voit să o păstorim noi, nevrednicul, care, deși nu-i stăm alături prin merite, avem locul și puterea prea fericitului Petru, înfiul între apostoli, pe care Domnul Hristos l-a rânduit mai-marele întregii Sale biserici și păstor al tuturor oilor Sale și cel mai mare propovăduitor < al Său >. Iar nouă ne este de ajutor și ne face plăcere să nădăjduim că se va întâmpla aceasta; că, cu voia Domnului, te vei alătura nouă în legătura credinței unite și a iubirii < de aproape și > că, întru nădejdea chemării noastre, vei fi vlăstar al bisericii propovăduitoare și parte trupului nostru, și cu adevărat fiu al

¹⁸ Mihai Gheorghiță, *Mihai Viteazul și creștinătatea sud-dunăreană*, p. 154.

nostru iubit întru Hristos, așa cum sunt și ceilalți principii catolici care recunosc și cinstesc biserica romană drept maică și povățuitoare a tuturor bisericilor. Nu se poate spune că este ceva mai de trebuință pentru mântuirea sufletului tău, ceva mai de seamă pentru gloria trainică, ceva mai presus pentru un folos deplin, decât această singură hotărâre... Iar Dumnezeu să-ți lumineze pe deplin gândul tău cu strălucirea întregii milostiviri și a luminării dumnezeiești, așa încât să nu-ți mai rămână nicio umbră în cuget, iar noi și toți principii catolici să ne bucurăm pe deplin de adevărata unire < a bisericii > tale cu biserica < romană >, fără de care nu există mântuire”¹⁹.

Grija domnului pentru creștini reiese din modul în care a știut, în chip diplomatic, să se „interfezeze în problematica complexă a raporturilor catolicism-reformă-ortodoxie, Mihai Viteazul izbutind, prin dialogul său cu catolicismul, să fortifice ortodoxia, desăvârșind procesul de instituționalizare a mitropoliei. În aceeași vreme, a creat cadrul juridic pentru emanciparea unui segment important din societatea românească, clerul ortodox, de la care va porni dialogul cu puterea centrală a mitropoliților români în secolul al XVII-lea. Meritul domnului este într-adevăr remarcabil, fiindcă a întrevăzut avantajele ridicării ortodoxiei, care îi putea oferi o bază propriei stăpâniri”²⁰. El e cel care a determinat decizia împăratului Rudolf al II-lea de a introduce ortodoxia în rândul religiilor recepte. Spiritul său diplomatic reiese și mai clar în momentul în care urmărim modul de relaționare cu Poarta otomană. Cea mai sugestivă este perioada cuprinsă între 1596–1598, când, prin intermediul lui Meletie Pigas, a făcut ca Poarta să renunțe parțial la ideea înlocuirii sale, să îi recunoască dreptul la domnie și caracterul său ereditar. Gândul voievodului era să-și continue proiectul de eliberare a creștinătății de sub stăpânirea otomană, dar în 6 octombrie 1599, este nevoit să primească pacea cu turcii. Aceasta nu însemna în chip automat renunțarea la proiectul balcanic, nu putea uita ușor faptul că a fost chemat să ocupe

¹⁹ Pompiliu Teodor, *Politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul în Transilvania*, p. 10–11.

²⁰ Ibidem, p.12.

Bulgaria, să devină domn al sârbilor, nu putea uita scrisorile lor, prin care îl chemau și despre care vorbea împăratului. Asumând idealul unirii celor trei principate. Domnul Mihai viza realizarea unei forțe militare proprii, cu care putea reacționa altfel în fața turcilor, numai că situația tulbure din Transilvania și Moldova nu au contribuit aproape deloc la consolidarea acestui rezultat măreț înfăptuit de Mihai Vodă Viteazul. „Mă măhnesc numai că nu am puteri cuvenite pentru această mare trebuință; nădăjduiesc cu ajutorul lui Dumnezeu cel necuprins, când n-or să-mi mai lipsească aceste puteri, să văd gloriosul stindard al sfintei cruci triumfând chiar peste zidurile și turnurile cetății Constantinopolului, ba încă și în cetatea Sfântă”²¹. Așadar, un proiect măreț, menit să unească ortodoxia în sine și despre care scria Stavrinov, spunând că voievodul român „a trudit pentru ortodoxie” și „a crezut că se va face Liturghie la Sfânta Sofia”²².

3. Mihai Viteazul și grija sa pentru creștinii ortodocși din Ucraina

Un prieten al școlii de istorie de la Cluj-Napoca, profesorul Cezare Alzati, scria că, în opinia sa, „interesul lui Mihai pentru ortodoxia poloneză n-a fost unul episodic, ci constituit dintr-o serie de inițiative succesive”²³. Iar aceste episoade succesive ar putea fi următoarele: 1. după Brest Litovsk (1595–1596), „problema ortodoxiei poloneze devenise o preocupare centrală a lumii ortodoxe, stârnind reacții definitorii pentru solidaritatea confesională a Răsăritului european”²⁴; 2. unirea unor episcopi ruteni ortodocși cu Roma a emanat din „misiunea

²¹ *MVCE*, vol. I, p. 646–649.

²² *Conici în versuri despre Mihai Viteazul*, prefață și traducere de Olga Cicanici, București, 2004, p. 111.

²³ C. Alzati, *Terra romana tra oriente e occidente, Chiese ed etnie nel tardo 1500*, Milano, 1981, p.288.

²⁴ Ovidiu Ghitta, *Un colaborator al lui Mihai Viteazul. Episcopul Serghie*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj Napoca*, Tom. XXVII, 1985–1986, p. 378.

amplă a iezuiților în aceste zone, dar și din dorința de a reorienta religios imensa masă a credincioșilor din răsăritul regatului ce gravitau înspre Moscova, devenită un pol al ortodoxiei prin întemeierea patriarhiei independente în 1589²⁵; 3. în virtutea misiunii lor de protectori ai bisericii ortodoxe, cu care fuseseră investiți de Patriarhia constantinopolitană și de către descendenții aristocrației bizantine, domnii celor două state feudale românești au luat rapid poziție contra stărilor de lucru din Polonia²⁶. Intervenția lui Mihai Viteazul poate fi încadrată aici, dar ea este susținută de alte două elemente la fel de importante: corespondența sa cu patriarhul Meletie Pigas, în care domnitorul îl ruga „să-i ajute pe frații ortodocși care din nefericire sunt prigonți în Polonia de către Roma veche”²⁷, îi cerea, probabil, să intervină la împăratul Rudolf al II-lea, în baza relațiilor pe care domnul le avea cu acesta și relațiilor domnului Mihai cu cneazul Kievului, Ostrog, conducătorul frondei ortodoxe din Regat²⁸; 4. Numirea lui Serghie și arhipăstorirea sa peste „episcopia de Muncaci, mănăstirea Peri, mănăstirea Habra, unde, prin voia domnului, sunt episcopul călugărilor și preoților ruși, ruteni, români și sârbi din acele părți”²⁹.

Episcopul Serghie și-a început viața monahală în Sf. Munte. De aici va veni în Țara Românească, ajungând pentru șapte ani egumen al Tismanei, bucurându-se de sprijinul lui Ștefan Surdu și de cel al lui Mihai Viteazul, domni care au făcut importante danii mănăstirii, dar și de aprecierea boierimii. El s-a apropiat de domnul Mihai deoarece acesta era privit de întreaga ortodoxie ca un restituitor și apărător al ei³⁰. Grija domnului pentru ortodoxie poate fi întărită de organizarea

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ A. Pippidi, *Ressurrection de Byzance ou unite politique roumaine?* în „*Hommes et idées du Sud-Est européen a l'aube de l'âge moderne*”, București-Paris, 1980, p. 55

²⁷ *Mihai Viteazul în conștiința europeană. Documente externe*, vol. I, București, 1982, p. 165, apud Ovidiu Ghitta, *art. cit.*, p. 378

²⁸ A se vedea Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III, partea I, București, 1880, p. 319

²⁹ Ovidiu Ghitta, *art. cit.*, p. 380.

³⁰ A. Pippidi, *op. cit.*, p. 60.

Sinodului de la Târgoviște (1596), de modul în care a știut să interacționeze cu împăratul Rudolf în problematica politicii bisericești, obținând în 9 iunie 1598 semnarea tratatului ce prevedea libertatea religioasă a religiei ortodoxe, de înființarea mitropoliei Bălgradului și de subordonarea ei celei de Târgoviște (mica unire religioasă a ortodoxiei românești) și de primirea arhieriei și credincioșilor din sudul Dunării în provincia sa. Iată că grija sa se îndreaptă și spre ortodocșii din Ungaria de Sus și Maramureș.

Serghie a fost numit episcop în anul 1598, după semnarea tratatului. Un document de la Alexandru Coconul (15 aprilie 1626) amintește că el a fost „așezat de răposatul Mihai vodă cându a fost domn în pământul Ardealului”³¹ și a beneficiat de protecție imperială (arhiducele Mathia, principele Ferdinand, principele ardelean Bocskay îl numea „fidelul nostru Serghie”), slujind aici până pe la 1615, când domnul Radu Mihnea l-a luat din țara leșească.

Cât privește această intervenție a lui Mihai Viteazul în apărarea ortodoxiei poloneze, sunt emise mai multe opinii. P.P. Panaitescu redă un text interesant, care trădează și o altă dimensiune a lui Mihai: „dușman al bisericii catolice, (Mihai) simula apărarea religiei sale ca să-și îndeplinească planurile de a atrage de partea sa neamul rutenilor, mare și războinic, care este de aceeași credință cu dânsul”³². Ovidiu Ghitta punctează însă viziunea mai amplă a domnitorului, spunându-ne: „calculul lui Mihai, făcut cu ambițiile unui campion al religiei sale, dar și cu clarviziunea politicianului, urmărea, probabil, să exploateze apropierea geografică a Muncaciului de Polonia, pentru a sprijini prin acest centru ortodoxia din regat”³³. Numirea lui Serghie trebuie văzută și în contextul mai larg al politicii lui Mihai de reorganizare a bisericii ortodoxe, în general, a celei românești, în special, acțiune ce mai conține, ca două repere esențiale, punerea ortodocșilor ardeleni sub jurisdicția mitropolitului de Târgoviște și întemeierea mitropoliei de Bălgrad. Domnul

³¹ DRH., B., XXI, p. 99.

³² Apud P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 163.

³³ Ovidiu Ghitta, *art. cit.*, p. 379.

a fost foarte abil și a știut să exploateze politica de contra-reformă declanșată de curtea veneză.

4. În loc de concluzii: câteva opinii ale străinilor

Aceste eforturi ale domnului Mihai trebuie să fie receptate așa precum spunea el marelui duce al Toscanei: „... și fiind din țări așa de îndepărtate și necunoscute, nu am pregetat să mă alătur cu puterile mele și cu cheltuieli uriașe la creștinătate, nefiind cunoscut de nimeni, și nici nu le-am făcut silit de cineva, ci ca să am și eu un loc și un nume în creștinătate, am părăsit toate celelalte prietenii ce le aveam”. A luptat și s-a jertfit pentru „frumoasele acele țări ce oarecând vor înflori, și se va mângâia omenirea cu dânsle” (opinia lui Johann Ch. von Engel, Buda, 1830).

Mihai „era plin de credință față de Dumnezeu, împodobit cu satornicie, îngăduință și alte asemenea calități. Toți cei buni se simțeau atrași cu dragoste prin atâtea calități desăvârșite, de o fire atât de generoasă și care de la natură părea a fi chemată la fapte mari, nu mai puțin prin elocința cuvintelor lui, vorbirea sa știa să curgă dulce și înțeleaptă” (cronicarul silezian Baldasar Walther).

Împratul Rudolf al II-lea îi scria: „...nu vom pregeta nici cum ca să aflați în orice timp dragostea inimii noastre recunoscătoare și plină de bunăvoință..., încât mare să vă fie gloria în fața tuturor creștinilor ...” (Plazen, 29 noiembrie 1599).

Mihai Vodă, înfăptuitorul marelui vis al românilor – unirea, a fost apărător al ortodoxiei, al creștinătății și al conștiinței românești, un model pentru românii de azi.

Mihai Viteazul în literatură

ALEX. ȘTEFĂNESCU*

Într-o perioadă relativ scurtă, 1594–1601, Mihai Viteazul a grăbit mersul istoriei românilor, făcând ordine în Muntenia (plină înaintea urcării lui pe tron, ca un pom de omizi, de turci veniți să jefuiască țara sub pretextul străngerii unor dări de la populație), unind sub conducerea lui, fie și temporar, toate teritoriile românești, corespondând și colaborând cu liderii celor mai importante state europene, organizând coaliții ale creștinilor pentru respingerea expansiunii Imperiului Otoman. A fost un mare patriot și în același timp un spirit european. Avea o cultură remarcabilă (după cum a demonstrat Ioan-Aurel Pop), dar se manifesta ca un om de acțiune, nu se mulțumea să „croiască la planuri din cuțite și pahară”. Cât a durat acțiunea lui politică și militară, românii din toate provinciile istorice românești s-au simțit mai în siguranță și mai demni. Pentru mulți, el a devenit încă din timpul vieții lui un erou, iar după asasinarea sa – din ordinul generalului Gheorghe Basta, cu aprobarea împăratului Rudolf al II-lea – a câștigat un statut de martir.

Personalitate puternică și complexă, curajos, dinamic, capabil să se decidă repede și, în funcție de împrejurări, să se repleze, înzestrat cu energia și elocvența necesare pentru a pune în mișcare mii de oameni, Mihai Viteazul a rămas timp de mai bine de patru secole în memoria noastră colectivă și va mai rămâne, probabil, încă pe atât. Ca personaj sau ca simbol, el este prezent în cronici și folclor, în poeme și legende, în romane și piese de teatru. Istorici importanți, ca Nicolae Iorga, P.P. Panaitescu sau Ioan-Aurel Pop, ca și nenumărați doctoranzi, cercetători,

* Alex. Ștefănescu, critic și istoric literar, membru al Uniunii Scriitorilor din România; e-mail: alex2108145@yahoo.com

profesori de istorie de liceu (de exemplu, eminentul profesor Marin Cristian, din Călugăreni) au făcut investigații de mare anvergură pentru restaurarea adevărului istoric în legătură cu Mihai Viteazul. Există însă, în toate genurile literare, și o reprezentare artistizată, reinventată, mitizată a acestui personaj.

Face o greșală cine crede că mitizarea înseamnă o mistificare. Știința și mitologia se completează reciproc, fiind vorba, de fapt, de două moduri diferite de a ajunge la adevăr. Fabulațiile despre Mihai Viteazul spun despre Mihai Viteazul ceea ce studiile de istorie nu pot spune. Spun ceva în plus și diferit, înregistrând reverberațiile existenței lui în conștiința colectivă. Și contribuie, implicit, la completarea unui portret generic al poporului român. Din aceste reprezentări – pe care un demitizator de profesie ca Lucian Boia le combate furibund, pentru că nu le poate înțelege și valorifica – putem afla ce anume prețuiesc românii la un lider, cum și-l imaginează, cum se situează ei în raport cu autoritatea unui conducător.

Despre Mihai Viteazul s-a scris încă de pe vremea când profesia de istoric nu era separată de aceea de scriitor, talentul literar fiind folosit în mod spontan de cronicari pentru a recupera un personaj din „negura vremii”. Iată-l pe Mihai Viteazul evocat de Miron Costin:

„Și era așa de groaznic Mihai-vodă și vestit de războaie în toate aceste părți, cât, îndată ce au sosit la Suceava, i s-au închinat și cetatea Sucevei și a Neamțului, la cetăți punând oșteni de ai săi pedestrași [...].

Singur Mihai-vodă, ca un leu în fruntea războiului și au fost războiul câteva ceasuri, până au sosit și husarii.

Nedeprinsă oastea lui Mihai-vodă cu acel fel de oaste, ce s-au pomenit husarii [...].

I-au dat știre lui Mihai-vodă de pedestrima lui că s-au spart de la vad, și acolo iarăși nu era puțină să se înfrângă oastea leșească, numai ce au căutat a da dos oștilor lui Mihai-vodă. Însă nu de tot se risipeau, ci cu tocmeală, întorcându-se singur Mihai-vodă cu capul său unde era greul. Și tot așa au mers apărându-se până la un oraș ce se zice Târgșor.

Știind Zamoyschii de Mihai-vodă cine este la războaie, [...] temându-se cumva în goană de sminteală au trimis trâmbițași de au zis de întorsul oștii și porunca la capete, numai să se întoarcă. Și s-au întors oastea leșească”.

Faima lui Mihai Viteazul devenise deci o armă, care îl preceda – așa cum bombardamentul aerian precede, în războaiele moderne, acțiunea infanteriei – și făcea ca unele cetăți să i se închine *înainte de sosirea sa la fața locului*. Jan Zamoyski însuși, unul dintre marii conducători militari și strategii ai vremii, face cale înapoi imediat după ce află că oastea inamică e condusă de Mihai-Vodă personal.

În *Letopisețul cantacuzinesc* este denunțată, de pe poziția unui moralist, cauza profundă a uciderii lui Mihai Viteazul: invidia provocată de faptele lui de arme:

„Și căzu trupul lui frumos ca un copaci, pentru că nu știuse, nici să împrilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea vitează. Și-i rămase trupul gol în pulbere aruncat, că așa au lucrat pizma încă din începutul lumii. Că pizma au pierdut pe mulți bărbați fără de vină ca și acesta.

Căci era ajutor creștinilor și sta tare ca un viteaz bun pentru ei, cât făcuse pe turci de tremura de frica lui. Iar diavolul, cel ce nu v[re]a binele neamului creștinesc, nu l-au lăsat, ci iată că meșteșugurile lui au intrat prin inima celor răi hicleni, până îl deteră și morții. Și rămaseră creștinii și mai vârtos Tara Românească, săraci de dânsul. Pentru aceasta dar, cade-se să blestemăm toți creștinii pe neamul unguresc, mai vârtos, căci sunt oameni răi și ficleni [vicleni], încă de felul lor. Așijderea și pe Bașta Giurgiu [Giorgio Basta], căci au ascultat pre domnii ungurești, de au ucis pe Mihai vodă fără de nici o vină”.

Nevoia de literatură a cronicarilor preocupați de biografia lui Mihai Viteazul explică și opțiunea unora dintre ei pentru cronici *versificate*. Sunt cunoscute, printre altele, evocările în versuri, în limba greacă, a doi greci, Stavrinos (al cărui text a fost folosit ca sursă de informare și de Radu Popescu, cronicarul lui Nicolae Mavrocordat) și Gh. Palamed.

Cronica în română, scrisă de cronicarul oficial al lui Mihai Viteazul, Teodosie Rudeanu, era în proză, dar nu s-a păstrat în forma ei originală.

Lista cronicarilor care au povestit și, în mod spontan, au literaturizat biografia dramatică a lui Mihai Viteazul este mult mai lungă. Chiar și un istoric cu conștiință de istoric, din prima jumătate a secolului nouăsprezece, Nicolae Bălcescu, în lucrarea sa de mare anvergură,

Istoria Românilor supt Mihai-Voievod Viteazul, recurge la mijloace literare pentru a-l portretiza pe protagonistul studiului său istoric:

„În acel timp de chin și de jale, strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales și vestit și lăudat pentru frumusețea trupului său, prin virtuțile lui alese și feliurite, prin credința către Dumnezeu, dragostea către patrie, îngăduiala către cei asemenea, omenia către cei mai de jos, dreptatea către toți deopotrivă, prin sinceritatea, statornicia și dărnicia ce împodobeau mult lăudatul său caracter. Acesta era Mihai, Banul Craiovei, fiu al lui Pătrașcu-Vv., care, pentru blândețea cu care cârmui țara de la 1554 până la 1557, se numește *cel Bun*”.

Tot Nicolae Bălcescu include în cartea sa, ca fapt istoric, o legendă:

„Sosind în locul unde trebuia a primi moartea, gâdea, cu satârul în mână, cu inima crudă, cu ochii sângeroși, se apropie de osândit. Dar când ațintește ochii asupra jertfei sale, când vede acel trup măreț, acea căutătură sălbatică și îngrozitoare, un tremur groaznic îl apucă, ridică satârul, voiește a izbi, dar mâna îi cade, puterile îi slăbesc, groaza îl stăpânește și, trântind la pământ satârul, fuge prin mulțimea adunată împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăznește a uide pe acest om. [...] Această întâmplare minunată înfioră mulțimea ca o mișcare electrică. Văzu într-însa un semn ceresc, prin care Dumnezeu voia păstrarea acestui om”.

Contemporanii lui Nicolae Bălcescu, mulți cu studii la Paris, au contribuit la modernizarea culturii române, inclusiv printr-un proces de specializare a istoriei și a literaturii. Dimitrie Bolintineanu, care era exclusiv scriitor, nu și istoric, a scris primul un poem fastuos (și, din păcate, și fastidios), intitulat *Moartea lui Mihai Viteazul*. Iată un fragment:

„«Astăzi este timpul ca să isprăvim.
Sau români ne pierdem, sau români trăim!»

Astfel le vorbește... [căpitanilor săi] Dar doi soli sosiră,
Doi trimiși ai Bastei. Capii toți ieșiră.

« – Basta vă trimite? Spuneți ce dorește!
Basta, iară Basta!... nu mai isprăvește!»

« – Ce dorește? zice unul din călăi,

Basta poruncește la vasalii săi!»
 « – Să pornești îndată banda ta în țară!»
 Îi răspunse celalt cu o vorb-amară.
 « – Mergeți, zise domnul, l-al vostru stăpân!
 Spuneți-i că nu e încă un român
 Care să dea arma pân-a nu se bate!
 De-i bărbat, aice vie a combate!»
 « – Este timp!...» șoptește un ucigător.
 Celalt trage iute paloșul ușor
 Și c-o lovitură repede și tare
 Îl împlântă-n sânul eroului mare.
 Căpitanii iute sar, mi-l înconjur,
 Dar Mihai le zice: «Fraților, eu mor...
 Spuneți doamnei mele să nu se mâhnească
 Și-n iubirea țării fiii mei să-i crească.
 Când vor fi în vârstă, să le spuie ea
 Că nu voi răzbună pentru moartea mea;
 Numai pentru țară și neatârnare
 Sânul lor să simtă sfânta răzbunare!
 Iară voi, tovarăși, mie îmi jurați
 Niciodată mâna cu străin să dați!»

La aceste vorbe cade-ntr-al său sânge.
 Toat-a lui oștire cu durere-l plânge.
 Apele pe cale stau și se opresc;
 Păsările-n aer triste ciripesc.
 Moartea cu-a ei mână fața lui atinge;
 Inima-i îngheață, vorba i se stinge.
 Iar viața-i mândră zboară către nori,
 Ca mirosul dulce unei stinse flori”.

Dimitrie Bolintineanu avea intenții bune, dar precaritatea mijloacelor de exprimare face ca acest poem să sune pueril-teatral. Nu întâmplător, după aproape o sută de ani, George Topârceanu, cunoscut pentru sagacitatea sa, l-a parodiat. Iată însă că până și în această parodie, *Mihai Viteazul și Turcii*, este recunoscută eficacitatea voievodului:

„Oștile păgâne pasă la hotare.
Mihai-Vodă șade la o masă mare.
Căpitanii-n juru-i beau, se veselesc,
Când deodată-n sală intră-un sol turcesc.

– Padișahul nostru m-a trimis la tine
Să-i plătești tributul ce i se cuvine ! [...]

Atunci Mihai-Vodă se scoală deodată
Și spre sol întoarce fața-i gândurată:
– Mergi și spune celui care te-a trimis
Că Mihai Viteazul ochii n-a închis.
Au voiești pe țară biruri noi a pune?
Au vrei să iau pielea de pe Națiune?...
Padișahul vostru, fără de-ncongiu,
Vrea să nimicească p-acest brav popor.
Dar mai bine piară dacă i-a fost dat,
Decât cu rușine, mic și atârnat!

Și zicând aceasta, ia o bardă-n mână,
Iute strânge-n juru-i armia română
Și cu ea de-a valma, făr' să zăbovească,
Sfarmă și respinge armia turcească.
Chiar și Sinan-Pașa, plin de umilinți,
A căzut în apă și-a pierdut doi dinți.

Iar Mihai Viteazul, după două ceasuri,
Nalță-o mănăstire și trei parastasuri!”

Tonul potrivit pentru evocarea unui erou de epopee este găsit în folclorul prelucrat de Vasile Alecsandri:

„Auzit-ați de-un oltean,
De-un oltean, de-un craiovean
Ce nu-i pasă de sultan?

Auzit-ați de-un viteaz
Care veșnic șede treaz
Cât e țara le necaz?

Auzit-ați de-un Mihai
Ce sare pe șapte cai
De strigă Stambulului vai?” etc.

(*Cântecul lui Mihai Viteazul*)

Folclor prelucrat, de data aceasta în proză, găsim și în cartea cunoscutului autor și culegător de povești, Petre Ispirescu, consacrată legendelor inspirate de furtunoasa viață a lui Mihai Viteazul.

George Coșbuc ridică la un nivel literar mai înalt reprezentarea lui Mihai Viteazul, aplicând în poemul *Pașa Hassan* ceea ce învățase, ca tehnică poetică, de la Eminescu (care în *Scrisoarea III* a făcut, cum se știe, un personaj de neuitat din alt voievod al Țării Românești, Mircea cel Bătrân). Scena urmăririi conducătorului armatei turcești de Mihai-Vodă pe câmpul de luptă e de neuitat:

„Dar iată-l! E vodă, ghiaurul Mihai;
Aleargă năvală nebună.
Împrăstie singur pe câți îi adună,
Cutreieră câmpul, tăind de pe cai -
El vine spre pașă: e groază și vai,
Că vine furtună.

« – Stai, pașă, o vorbă de-aproape să-ți spun
Că nu te-am găsit nicăierea». –
Dar pașa-și pierduse și capul și firea!
Cu frâul pe coamă el fuge nebun,
Că-n gheară de fiară și-n gură de tun
Mai dulce-i pierirea.

Sălbaticul vodă e-n zale și-n fier
Și zalele-i zuruie crunte,
Gigantică poart-o cupolă pe frunte,
Și vorba-i e tunet, răsuflatul ger,
Iar barba din stânga-i ajunge la cer,
Și vodă-i un munte.

« – Stăi, pașă! Să piară azi unul din noi.»

Dar pașa mai tare zorește;
Cu scările-n coapse fugaru-și lovește
Și gâtul i-l bate cu pumnii-amândoi;
Cu ochii de sânge, cu barba vâlvoi
El zboară șoimește.

Turbanul îi cade și-l lasă căzut;
Își rupe cu mâna veștmântul
Că-n largile-i haine se-mpiedică vântul
Și lui i se pare că-n loc e ținut;
Aleargă de groaza pieririi bătut,
Mănâncă pământul.

Și-i dărdăie dinții și-i galben-pierit!
Dar Alah din ceruri e mare!
Și-Alah îi scurtează grozava-i cărare
Căci pașa-i de taberi aproape sosit!
Spahiii din corturi se-ndeașă grăbit,
Să-i deie scăpare.

Și-n ceasul acela Hassan a jurat
Să zacă de spaimă o lună,
Văzut-au și beii că fuga e bună
Și bietului pașă dreptate i-au dat,
Căci vodă ghiaurul în toți a băgat
O groază nebună”.

Dintre poeții români contemporani, Adrian Păunescu, în stilul său de un dramatism fulminant, a scris un poem interogativ care a avut și continuă să aibă un remarcabil succes de public: *Capul de la Torda*. Poetul incriminează lipsa de reacție a celor aflați în jurul lui Mihai Viteazul în momentul în care acesta a fost ucis:

„Capul lui Mihai Viteazu la Torda se ridică,
Și întreabă de ce Țara a rămas așa de mică
Și Câmpia Tordei tristă îi răspunde lui cu jale:
«Fiindcă astăzi ducem lipsa capului Măriei Tale!»

Nu mai acuzați străinii că ne taie domnitorii,
Că intimidează Țara cu guverne provizorii
Eu atâtaș vrea să aflu, arătându-ne obrazul:
Totuși unde au fost românii, când a fost tăiat Viteazul?

Nu voi consuma otravă pentru nici un fel de Basta,
Totuși unde-au fost ai noștri, și atunci, și-n vremea asta?
Cum se-ajunge pân' la gâtul Voievodului de Țară,
Dacă nu-s trădări acasă, lângă ura de afară?

Capul lui Mihai Viteazu ne-a lăsat numai cu trupul,
Nu contează că străinii nu aveau nici pic de scrupul,
Eu, de-o singură-ntrebare, mă scârbesc și mă mai mânii
Totuși, unde-au fost românii? Totuși, unde sunt românii?"

Faima lui Mihai Viteazul a depășit de mult granițele literaturii române, ajungând la scurtă vreme după moartea lui până în spațiul literaturii iberice. El apare ca personaj în piesele cunoscuților dramaturgi spanioli Calderon de la Barca (1600–1681), care i-a dedicat piesa *El prodigioso capitán*, și Lope de Vega (1562–1635), în ale cărui cuvinte îl recunoaștem, emoționați, pe domnitorul nostru:

„Furios, lat în spate,/ înfățișare/ și statură de uriaș,/ ochi mari, fruntea/
înaltă, păr cîrlionțat,/ nas lung ascuțit/ încrunțat, cu barba mărunță,/ oacheș
la față,/ bun de picior și strașnic călăreț,/ iar în atacurile ce dă/ cel dinții
se repede,/ și mai adinc în vălmășag pătrunde./ Nu se rade, nici nu se
sulemenește,/ nu cunoaște ce-i olanda,/ nici parfumuri, iasomie, ori viorea,
nu caută patul moale,/ nici nu mănâncă numai fazani”.

Tot dincolo de granița țării, dar de data aceasta o graniță falsă, tragică, s-a scris și poemul *Imn lui Mihai Viteazul*, avându-l ca autor pe poetul basarabean Valeriu Matei:

„Trei râuri izvorâte din miezul unui munte
străbat păduri și șesuri, și munții de granit,
materia se-ncheagă-n imagini vii pe unde
răcoarea lor ajunge în zbor nemărginit.

O inimă le poartă spre mare unduirea
de Dunăre, de Tisa, de Nistru-nvolburat –
în ea, prin evi de patimi, s-a-nfiripat simțirea
din care Neam și Țară aieva s-a-ntrupat.

Mihai – o galaxie română-n devenire
răsare-n universul zidit pe răstigniri,
pe temelie sacră de lege și jertfire
reașezând o țară a vechilor iubiri –

Muntenia, Transilvania și frageda Moldovă,
prin pohta ce-a pohtit-o, surori s-au regăsit
și plânsul suferinței l-au preschimbat în odă
ca templul României să urce în zenit.

Fiece vis de-atunci sigiliul său poartă
și-n orice faptă a noastră-i lumina cea de ieri
când astrul românimii a recreat o hartă
cu spada mântuirii de la Călugăreni.

De-atunci imperii sumbre nu pot să ne înfrângă –
trei râuri ca trei aripi în veci își poartă unda
și-acel izvor în stare chiar timpul să-l învingă
e inima-i zvâcnind în câmpia de la Turda.

(24 septembrie 1993)”

În cuvântul rostit la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, când i s-a conferit titlul de doctor honoris-causa, Ana Blandiana a rostit o frază care ar merita scrisă pe frontispiciul literaturii noastre: „Dacă ar fi fost creată de poeți, lumea ar fi arătat cu totul altfel”. După cum rezultă din numeroasele exemple pe care le-am folosit în acest text, dacă lumea românească ar fi fost creată de poeți, ar avea conducători ca Mihai Viteazul.

IMAGINI

**Ioan Pinteă, Mircea Gelu Buta, Ioan Chirilă,
ÎPS Andrei, Ioan-Aurel Pop, Alex. Ștefănescu**
Bistrița – 22 nov. 2016

IMAGINI

CUPRINS

MIRCEA GELU BUTA	
„Il Valacco”	5
ÎPS ANDREI	
Cuvânt de învățătură	7
IOAN-AUREL POP	
Mihai Viteazul și Transilvania	11
IOAN CHIRILĂ	
Mihai Viteazul – chip al fermității în credință și apărător al creștinilor europeni	41
ALEX. ȘTEFĂNESCU	
Mihai Viteazul în literatură	55
IMAGINI	65

ISBN: 978-606-37-0128-3

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958